

NYA ARGUS

Hundrafemte årgången

Nr 5 • 2012

Carlo Gavazzeni Ricordi: Teatri d'Invenzione 07 (Gates of Rome XVI), 2007. (Beskuren.)

Kommentarer / Trygve Söderling: Suomi – sant och sunt

- Fredrik Almqvist* Sjukvården: lika för alla eller en handelsvara? (2)
Emelie Enckell Aaro Hellaakoskis poesi – mångsidighet och djup
Zinaida Lindén De imaginära teatrarnas och fängelsernas stad
Matilda Hakala Drömmen om Finland – den finske mannen i några svenska romaner
Yasmin Nyqvist Om konst som inre världsomvälvning

Panoptik / Tom Östling: E som i epifani ♦ Mikael Böök: En atlas för det nya biblioteket

♦ *Trygve Söderling: President Hollandes vilda ungdom*

Lösnummer 5 €, i Sverige 50 kr.

REDAKTION:

Huvudredaktör: Trygve Söderling

Redaktionssekreterare: Yasmin Nyqvist

Niklas Bruun, Kristian Donner, Susanna Fellman, Barbro Holmberg

Jessica Parland-von Essen, Martina Reuter, Tom Sandlund, Charlotte Sundström,

Ingmar Svedberg, Tom Söderman, Clas Zilliacus, Tom Östling

Ombud i Sverige: Thomas Henrikson, Lill-Jans plan 2, S-114 25 Stockholm

Manuskript till nya.argus@kolumbus.fi

eller till Trygve Söderling, Broholmsudden 3 C 21, 00530 Helsingfors, tfn + 358 (0)9 759 25 92

eller Yasmin Nyqvist, Brahegatan 18 b A 10, 20100 Åbo, tfn +358 (0)45 6713327

Prenumerationer, honorar, arvoden och annonser: Yasmin Nyqvist, Brahegatan 18 b A 10, 20100 Åbo

E-post: nya.argus@kolumbus.fi

Hemsida: <http://www.kolumbus.fi/nya.argus>

Prenumerationspris: ½ år 40 € ½ år 25 €, i Sverige ½ år 400 kr, ½ år 250 kr

Annonser: ½ sida 100 € ½ sida 70 € ¼ sida 50 €

Sampo 800014-102076; Sparbanken Aktia, checkräkning 405511-13963

BIC: DABAFIHH IBAN: FI10 8000 1400 1020 76

I detta nummer medverkar

Fredrik Almqvist	överläkare, professor emeritus, Esbo
Mikael Böök	biblioteksaktivist, Isnäs
Emelie Enckell	pensionerad diplomingenjör, Helsingfors
Carlo Gavazzeni Ricordi	fotokonstnär, Milano
Matilda Hakala	fil.kand., Helsingfors
Zinaida Lindén	författare, Åbo
Yasmin Nyqvist	fil.mag., redaktionssekreterare för Nya Argus, Åbo
Trygve Söderling	fil.dr, huvudredaktör för Nya Argus, Helsingfors
Tom Östling	journalist, Karis

Bilden på framsidan: ”I hans [Gavazzeni Ricordis] verk samsas storslagenheten och förfallet: väldiga, mörka pelare märkta av tidens tand, eleganta men genomrostade staket av gjutjärn. Gavazzeni Ricordis imaginära stad är en stolt skönhet vars ansikte är vanställt av spetälska”, skriver Zinaida Lindén i detta nummer, apropå Carlo Gavazzeni Ricordis fotokonstutställning *Teatri d’Invenzione a Roma* som visades på Eremitaget i Sankt Petersburg i februari–mars i år. Utställningen var ett samarbete mellan Eremitaget och förlaget *Il Cigno GG Edizioni* i Rom, som vänligen har ställt bilderna till *Nya Argus* förfogande.

KOMMENTARER: TRYGVE SÖDERLING

Suomi – sant och sunt

1. "NATIONALROMANTIK" skulle vara en mera användbar term än "populism" för det kitt som håller ihop de annars vilt disparata Basfinnarna (*Perus-suomalaiset*, officiellt Sannfinländarna). Dels används populism-stämpeln oftare pejorativt än analytiskt. Dels har det flitiga stämplantet av PS tvingat fram insikten att det finns populistiska drag i alla partier – om man alltså menar att kurvor av taktiska orsaker tas raka, att myter lämnas okorrigerade när myter ger röster. Trots att Timo Soini själv har anammat p-begreppet och vill ge det positiv innebörd, kan Basfinnarna knappast anklagas för att ha monopol på populism.

En romantiserad nationalism är däremot mest typisk för de basfinska anhängarna, vare sig de är intellektuella islamofober, rasistiska bloggare, stormtrupper på gatan eller bara vanliga skattebetalare som drömmer om upprättelse för alla "normala människor" – "ett föreställt enhetligt folk som står i motsättning till en sammansvetsad politisk elit eller andra folk och kulturer som hotar det konstruerade homogena folkets traditioner och livsvillkor", som Ann-Cathrine Jungar formulerade det i *Nya Argus* temanummer om populismen (9/2011).

2. VILKA BYGGSTENAR som används för att konstruera denna nationalromantiska, föreställda gemenskap är därför en viktig fråga, om man ska komma vidare från det lättköpta klankandet på "populismen". Ett

av de för finlandssvenskar iögonenfallande dragen är förstås att svenskan i denna självgående retorik inte ses som ett finländskt språk. (Att de flesta sverigesvenskar skulle hålla med – om de till sin förvåning fick frågan – gör inte saken bättre, men har ingen praktisk betydelse.) Att finskans *suomalainen* inte ser skillnad mellan finskt och finländskt bäddar för en semantisk förvirring som får svenskan att per automatik bli "utländsk", främmande, en inträngling.

Den populära vandringsäggen från 1100-talet om den sannfinska frihetskämpen Lallis mord på en *hurri*, biskop Henrik, bidrar med en annan grundbult. Att Henrik enligt myten var obehärdad, att konflikten gällde några rovor och att varken Lallis eller Henriks existens som historiska personer kan bevisas spelar ingen roll, eftersom mytens funktion är viktigare än dess sanningshalt: att ge narrativ form åt diffusa känslor av orättvisa och förtryck. Kristendom förknippas knappast numera med svensk imperialism, däremot lägger sig Lalli-legenden ständigt med- eller omedvetet över dagens politiska diskussioner – till exempel den om huruvida finska elever alls ska komma i kontakt med svenska språket under sin skoltid.

3. FÖRFATTAREN BENGT AHLFORS påpekade i tiden i en *Hbl*-kolumn att Jari Halonens film om Aleksis Kivi egendomligt nog porträtterade nationalförfat-

taren som ett buttert enspråkigt, finskt naturbarn – bisarrt med tanke på den verkliga Kivis-Stenwalls språkbegävnig. Då, för tio år sen, kändes filmen mest stollig – som en okunnig projektion av sura tonårspojkars ovilja mot skolsvenskan. I dag, med oviljan artikulerad i riksdagen, har den här typen av censurerad och tillrättalagd historia börjat kännas direkt farlig, inte bara fånig – man ser nu vart den leder. I samma dunkla vatten rör sig de utställningar som genom åren visat fram finska översättningar av till exempel brev av Snellman, Sibelius, Gallen-Kallela, Mannerheim eller Schjerfbeck och som, kanske för att göra dem mera ”levande”, formgett dem som hand- eller maskinskrivna dokument, med andra ord producerat nya ”original”.

Genom att på ett undermedvetet plan utdefiniera svenskan ur det ”basfinska” konceptet – svenskan antas inte höra till ”basen” för landet – skapas ett ideal om en ”ren” nation som visserligen aldrig har funnits men som politiskt fungerar bra eftersom det svarar på behovet av uppfunnen tradition (*”invented tradition”*).

4. I SIN KLASSISKA STUDIE *Akateeminen Karjala-Seura* (1973) visade Matti Alapuro hur AKS fiendebild under rörelsens olika skeden på 1920- och -30-talen skiftade mellan olika kombinationer av ryssar, kommunister, svenskspråkig överklass, stor kapital, judar... Den ”äktfinskhets” som rörelsen drev har olyckligtvis många likheter, både till namnet och ideologin, med den ”sannfinländskhet” som Basfinnarna talar om i sitt officiella svenska namn (tydligt är man i partiet omedvetna om hur aggressiv felöversättningen låter). PS har på motsvarande sätt som AKS rätt smidigt anpassat sin fiendebild enligt de fördomar som för tillfället går bäst hem. Positiva är därför de senaste opinionsundersökningarna som tyder på att marknaden för islamofobi och skräck för ”främmande raser” för tillfället tycks vara mättad. Också den mot-”jytky” som stödet i presidentvalet innebar för Pekka Haavisto visade att fiskandet i homofobins vatten inte bär hur långt som helst. Återstår ”herrarna”, ”tvångssvenskarna” och den postmoderna ”låtsaskonsten” – minoriteter som det i dagens läge är rätt tryggt att angripa, samtidigt

som vi inte ska glömma att också Basfinnarna är en minoritet.

5. SLÄNGEN MOT ”LÅTSASKONSTEN” i PS partiprogram har av Soini själv i efterhand beskrivits som ett skämt. PS är över lag ett skämtande parti med en historia av ”sarkastiska” utspel – på senare tid till exempel om obligatoriska armbindlar på utläningar och andra minoriteter, tvångsförflyttning av somalier och homosexuella till Åland och krav på att en viss kritiker av partiet ska ”flås”. Konfronterad i intervjuer med medlemmarnas avslöjande retorik skruvar Soini på sig, men vet samtidigt att han är beroende av ett visst mått av galenskap. Inte bara för Halla-Aho-falangens rösters skull, utan också för att upprätthålla partiets mytologi om sig självt som undertryckt sanningssägare, som enda kanal för ”folkets” protester, de som ständigt censureras i etablissemangets politiskt korrekta liturgi.

6. I BOTTEN, SOM MOTPOL till den harmoniska, nationalromantiska bilden, jäser framför allt känslan av orättvisa: att vissa grupper lurar och bedrar, kommer undan lättare än vi andra. Det går inte att förstå Soini-partiet och dess understöd om man inte ser att det också drivs av ett stort rättvisepatos. Här blandas verkliga och inbillade missförhållanden i samma soppa – feta direktörsbonusar och fattiga invandrades utkomststöd; skolsvenska, konst, EU. Allt ses som lurendrejerier riktade mot den vanliga, hårt arbetande eller arbetslösa finländaren. Att känslan är stark hos många visade valframgången.

7. OCKSÅ EN KLOCKA SOM STÅR visar rätt två gånger i dygnet. Korruption, nepotism och galna bonusar existerar, det ser vi dagligen. Ett bra tips för den finlandssvenska minoriteten vore att sanera bort sina mest iögonenfallande bäste bror-system, nu, innan kvällstidningarna tar någras nätverk som ursäkt för att göra slarvsylta av oss alla. Tyvärr har finlandssvenskarna hittills inte varit framgångsrika alls när det gällt att komma åt sitt interna demokratiunderskott. Kanske ett försämrat språkklimat kan tvinga oss att äntligen skärpa oss på det området.

21.5.2012

Sjukvården: lika för alla eller en handelsvara? (2)

Del 1/2 av artikeln ingick i Nya Argus 4/2012.

Affärsmässighet och vinststrävanden passar inte inom vården

Bristerna inom den privatiserade, vinstsökande vårdsektorn, som är betydligt mera omfattande än vad som blivit offentligt, har varit många och förutsägbara. Man ger underprissatta anbud för att vinna marknadsandelar, prutar på kvaliteten, och ber i bästa fall om ursäkt då man avslöjas. Då budgeten inte håller, underlåter man att göra vissa överenskomna åtgärder, och patienterna får lida. Man tar inte helhetsansvar för vården och bär inte heller ansvar för komplikationer av medicinsk natur eller kostnader för oförutsedda vårdbehov och ingrepp som tillstöter. Man utlovar kompetent personal men levererar inkompetent personal eller ingen personal alls.

De internationella riskkapitalbolagen har råd att driva en verksamhet med förlust i till och med flera års tid. När man väl uppnått en tillräckligt stor marknadsandel kommer prishöjningarna. Det sker också en koncentration till allt färre och större koncerner, vilket betyder att det utvecklas en hälsovårdsmarknad där det inte längre råder konkurrens. Det bildas karteller.

De här affärskretsarna har även ideologiska själsfränder inom politiken och administrationen som effektivt lobbade för och vunnit sin sak.

Erfarenheterna av köptjänster har visat hur viktig själva upphandlingsprocessen är. Innehållet och detaljer i offertförfrågan och själva köpavtalets formuleringar är avgörande med tanke på möjligheterna att utkräva ansvar och ersättning då utföraren inte levererar som man lovat. Det här, liksom övervakningen av köpta tjänster, leder till en ökande byråkrati. I

Finland utgör kostnaderna för förvaltning och administration inom hälsovården tills vidare endast cirka 2 % av totalkostnaderna, jämfört med hela 20 % i USA, den privata hälsovårdens förlovade land.

Privatmottagning och valfrihet

Det är bra med valfrihet och brukarstyrning inom alla sektorer i samhället, även inom vården. Men att välja mellan olika vårdformer och leverantörer samt jämföra priser och kvalitet då man insjuknat akut eller i till exempel cancer är en helt annan sak än att välja skor i butiken eller maträtt på restaurangen. Det är svårt för den sjuka och svaga att välja rätt i frågor som gäller hälsa, liv och död. Patienten måste kunna lita på sin doktor!

Den valfrihet som erbjuds via sjukförsäkringen eller i form av köpsedlar kan nu bäst utnyttjas av dem som har lindrigare sjukdomar och ekonomiska resurser att skjuta till egen finansiering. Men valfriheten hotar att bli en rättighet som enbart de friska och rika kan utnyttja. Och äldre människor har, trots tillräckliga ekonomiska resurser, problem med att göra de riktiga, medicinskt motiverade valen på vårdmarknaden, där tjänsterna ofta saluförs på ett ur etisk synvinkel tvivelaktigt sätt.

Valmöjligheterna skall inte bekostas av sjukförsäkringen, det vill säga skattebetalarna.

Det finns ett begränsat utrymme för och behov av privata aktörer inom vården, men kontrollen över finansieringen och styrningen av utvecklingen inom vårdsektorn måste förbli hos de demokratiskt valda beslutsfattande organen och de av dessa utsedda ansvariga cheferna.

Alternativ och valmöjligheter utvecklas inom den gemensamma sektorn

Det är bättre att utöka de valmöjligheter som redan finns inom den gemensamma sektorn. Vi bör utveckla en mångsidig offentlig vård som gör det möjligt för personalen att ännu bättre vägleda patienter och klienter till bästa möjliga och individuellt anpassade vård och rehabilitering, i samförstånd med patienterna och deras anhöriga.

Inom ramen för en välfinansierad gemensam offentlig sjukvård med tydlig struktur och ansvarsfullt ledarskap har vi de bästa möjligheterna att utveckla den finländska sjukvården och uppnå bästa möjliga nytta i form av hälsa och minskat lidande. Inom denna organisation är det möjligt att förbättra kvaliteten, öka kostnadseffektiviteten och anpassa det medicinskt motiverade (indikerade) utbudet enligt den efterfrågan som baserar sig på sjukligheten bland befolkningen och som varierar både regionalt och över tid då befolkningsstrukturen förändras.

I ett litet land som Finland har vi inte råd med flera parallella sjukvårdssystem som alla bekostas av skattebetalarna.

Kostnadseffektivitet

Inom ramen för den i internationell jämförelse redan mycket kostnadseffektiva finländska sjukvården finns det fortfarande möjligheter till betydande förbättringar. Skillnaderna i produktivitet mellan olika sjukhus av samma karaktär är anmärkningsvärt stor och är som mest 18 % bland universitetssjukhusen, 23 % bland centralsjukhusen och hela 35 % bland övriga sjukhuskategorier. Om alla sjukhus skulle vara lika effektiva som det mest effektiva inom den egna kategorin, skulle vi i Finland årligen spara 500 miljoner euro.

Det här visar inte enbart att det finns ett behov av att förbättra kostnadseffektiviteten, utan också att det är möjligt att göra det inom den gemensamma sjukvården med de medel och åtgärder som redan nu är tillgängliga. Kunniga och erfarna chefer som känner till sitt professionella fält och är väl förtrogena med befolkningens behov inom sitt geografiska ansvarsområde, har alla möjligheter att framgångsrikt leda sin personal och förbättra sjukhusets eller

hälsocentralens kostnadseffektivitet utan att ge avkall på vårdens kvalitet. För att klara den uppgiften behövs tillräckliga personella och ekonomiska resurser. Dessa chefer måste engagera sig i att utveckla den gemensamma vården och inte göra det lätt för sig genom att anlita privata aktörer.

Många chefer har tyvärr inte haft det rätta engagemanget för "det gemensamma bästa". Marknadsorienterade chefer har sökt marknadsmässiga lösningar i form av utlokalisering och köptjänster. Man har inte kunnat eller varit motiverad att ta vara på möjligheterna att utveckla den gemensamma vårdorganisationen. Man har tagit till kortsiktiga sparmål, vilket vältrat över kostnader på andra enheter och förorsakat obehag för patienterna. Det har i slutändan också lett till ökade kostnader för staden eller kommunen. Ett ekonomiskt kvartalsfokuserat resultattänkande passar överhuvudtaget inte inom hälsovården. Där behövs helhetsansvar för hela befolkningen och för alla olika tänkbara och även oförutsägbara behov.

Det finns ingen orsak att tro att en privat vårdleverantör skulle göra detta bättre, i synnerhet som de bakomliggande finansörerna förväntar sig en skäligen avkastning på investerat kapital. Då man lockar personal med möjligheter till förmånlig skatteplanering på oetiska grunder, är det inte motiverat att hanteringen bekostas av övriga skattebetalare.

Ett speciellt dilemma för samarbetet mellan den gemensamma vården och de privata vårdbolagen är att de privata aktörerna knappast har möjlighet att upprätthålla en skara av läkare och vårdare som kan sitta och vänta på att deras arbetsgivare skall vinna en offerttävling. Och för att det skall vara konkurrens på marknaden borde flera sådana bolag delta i anbudstävlan. I praktiken har det bolag som vunnit anbudstävlan rekryterat sin personal från den gemensamma sektorn med hjälp av löften om bättre löner och angenämare arbetsförhållanden samt möjligheter till skatteplanering och andra förmåner.

Ur totalekonomisk synvinkel ökar kostnadsnivån regionalt samt på riksnivå samtidigt som den gemensamma sektorn förlorar arbetskraft och skatteunderlag. Vårdkedjorna brister och den för vårdens resultat så viktiga kontinuiteten och tryggheten i relationen mellan patient och läkare eller vårdare äventyras.

Tidigt i min karriär som läkare och forskare blev det helt uppenbart för mig att vi inte kan lösa de stora folkhälsoproblemen med kliniska och medicinska medel. Vi måste satsa på förebyggande åtgärder, och då behövs åtgärder inom samhällspolitikens samtliga sektorer. Därför har jag velat delta i och påverka politiken på kommunal- och riksnivå. Målet har bland annat varit att få till stånd en bra barn- och familjepolitik som stöder föräldrar och underlättar barnfamiljernas liv, vilket i sin tur stärker en frisk utveckling och förebygger uppkomsten av sjukdom och utslagning. Det är med tillfredsställelse jag noterat att de senaste regeringarna har tagit upp det barn- och familjepolitiska programmet på sin agenda.

Den marknadsstyrda hälso- och sjukvården kräver att vårdpersonalen skall anpassa sin verksamhet så att ersättningarna för de definierade prestationerna maximeras. Vården handlar allt mera om ekonomi och övervakning. Registrering och budgetering på basen av prestationer är problematiskt även inom den gemensamma offentliga vården. Systemet med prestationsersättningar tvingar eller styr läkaren att vidta åtgärder som inte är medicinskt nödvändiga eller till och med felaktiga. Detta lägger beslag på ekonomiska resurser, tidsanvändning och mental närvaro som välutbildad personal bättre kunde använda för det vårdarbete som lindrar lidande och ger hälsa. Genom att införa ekonomiska incentiv, belöningar som premierar de önskade prestationerna, skapar byråkrater en arbetsmiljö där läkare och vårdare upplever att de inte har möjlighet att på rätt sätt använda sin kunskap och yrkesskicklighet för patienternas bästa. Det här är också en av orsakerna till personalbristen inom vårdsektorn.

Finansieringssystemet i vågskålen just nu

Vår nuvarande regering förbereder ett förslag till en ny lag om sjukvårdens finansiering. Många tidigare regeringar har haft frågan i sitt program, men man har inte lyckats uppbåda en tillräcklig enighet om hur den nya finansieringsmodellen skall se ut.

Den nuvarande komplicerade och splittrade finansieringsmodellen är inte kostnadseffektiv. Paral-

lella finansieringskanaler betyder oklar ansvarsfördelning och leder till onödiga investeringar, och den bäddar för uppkomsten av brister i vårdens kontinuitet och stimulerar till vårdkonsumtion som inte är medicinskt motiverad. Flera eller olika finansiärer kan vara ansvariga för olika skeden i en och samma vårdprocess. Då varje finansiär strävar efter att optimera sitt eget ekonomiska resultat uppkommer konflikter som stör den egentliga vårdprocessen.

I det nuvarande systemet behandlas patienterna ojämnt, beroende på boningsort och ekonomisk situation. Den tidigare nämnda finansieringskrisen inom sjukvården beror delvis på att vi har så många olika finansieringskanaler. Därför borde den finländska sjukvårdens finansieringsarrangemang förenklas och göras mera överskådliga. Finansieringen bör vara sådan, att den främjar utvecklingen av en tillräcklig, heltäckande och rättvis samt effektiv sjukvård som säkerställer god kvalitet samt garanterar den tillgänglighet som är medicinskt motiverad. Det måste bli tydligt vem och vilken instans som har ansvaret för en tillräcklig finansiering.

Det behövs ett enhetligt och överskådligt finansieringssystem där det ekonomiska ansvaret är tydligt. Principen bör vara att samhället med skattemedel upprätthåller ett heltäckande och högklassigt vårdssystem med allt från prevention och bashälsovård till den mest specialiserade vården, och att detta system betjänar alla rättvist och på jämlika villkor.

Det är av utrymmesskäl inte möjligt att i denna artikel presentera ett detaljerat förslag för hur hälsovården borde organiseras och finansieras för att fungera kostnadseffektivt utan att man prutar på kvaliteten. Men jag vill argumentera för några viktiga principer.

Utgångspunkten är befolkningens behov och lokala förhållanden. Det betyder att ansvaret för både utförandet och finansieringen av bashälsovården måste vara förlagt till kommunal nivå. För att upprätthålla en hälsocentral behövs ett befolkningsunderlag på minst 20 000 invånare. Då kan en tillräckligt stor och mångsidigt utbildad personal bilda ett funktionsdugligt arbetslag som kostnadseffektivt tillgodoser alla de varierande hälso- och sjukvårdsbehov som hör bashälsovården till. Om kommunens

eller stadens ekonomiska bärkraft (skatteunderlaget) inte räcker till, finns det två alternativ: samarbete med andra kommuner för att stärka den ekonomiska bärkraften, eller öronmärkta statsandelar för hälsovården. Men det senare alternativet förutsätter att verksamheten i sig är kostnadseffektiv.

Specialsjukvården arrangeras bäst utifrån de fem universitetssjukhusdistrikt vi redan nu har. Finansieringen borde ske via statsbeskattningen och basera sig på befolkningsunderlag och demografiska förhållanden. Inom ramen för vart och ett av dessa fem sjukvårdsdistrikt fördelas den specialiserade vården på bästa möjliga sätt mellan universitetssjukhuset och de nuvarande central- och kretssjukhusen.

Den andel av sjukförsäkringskostnaderna som nu används till ersättningar för vård och undersökningar, allokeras till den statsfinansierade specialsjukvården. Kommunernas kostnadsbörda lättar då de inte längre behöver finansiera specialsjukvården. Sjukförsäkringens ersättningar till den privata sektorn upphör, och denna kan i fortsättningen fungera helt på marknadsmässiga villkor. Hälsocentraler och sjukvårdsdistrikt kan vid behov i begränsad utsträckning köpa in tjänster av privata aktörer.

Då finansieringen av den gemensamma hälso- och sjukvården på ovan redovisade sätt tryggas, kommer både läkar- och andra vårdtjänster att besättas. Vi blir av med de dyra köptjänsterna och den inhyrda snuttanställda personalen, och möjligheterna för patienterna att välja läkare och vårdplats kan utökas inom den välfungerande och kostnadseffektiva gemensamma vårdsektorn.

Men det finns en risk att de som gynnas av det nuvarande finansieringssystemet än en gång förhindrar denna reform, eller lyckas lobba för en modell som till och med stärker de vinstkrävande sjukvårdsbolagens ställning på den gemensamma sektorns bekostad. I så fall tvingas skattebetalarna punga ut med allt mera för ett ineffektivt sjukvårdssystem vars totala kostnader stiger till skyarna.

Modersmålet på vårdmarknaden

I denna finlandssvenska publikation vill jag framhålla att en stark gemensam och av samhället upprätthållen sjukvård är den bästa modellen för att trygga vård på svenska för alla som behöver använda sitt

modersmål i mötet med läkare eller vårdare. Vård på modersmålet är ju en grundrättighet i livets alla skeden. Affärsmässigt bedriven hälsovård splittrar resurserna och kan i svenskbygderna bli ett speciellt stort hot mot kvaliteten och jämlikheten inom den gemensamma vården, såväl på kommunal som på specialiserad nivå.

Till slut

Jag vill slutligen anknyta till artikelns första del, där jag fäste uppmärksamhet vid hur vi i Finland och i de övriga nordiska länderna med gemensamma krafter skapat oerhört stora gemensamma tillgångar som vi alla kan tillgodogöra oss på jämlika villkor. Det handlar inte enbart om skolor, bibliotek och sjukhus i form av byggnader, apparatur och personal, utan även om det andliga kapitalet i form av trygghet, ömsesidig tillit, förtroende, kunskap, utbildning och traditioner. Det är tack vare dessa dygder och vinningar som vi kunnat skapa den materiella välfärden.

De liberalistiska och individfokuserade idéströmningarna har under några årtionden underminerat de ovan nämnda värderingarna, vilket lett till en utförsäljning och utlokalisering av gemensamma resurser till ansiktslösa och ansvarslösa finansaktörer inom många av samhällets olika sektorer. Kvar-talskapitalismen har genom krascherna blottat sina tillkortakommanden, men inom hälso- och sjukvården har man ännu vind i seglen.

Jag har sett och upplevt hur dessa aktörer nu, giriga och i profitsyfte, med en medveten strategi tillskansar sig en allt större andel av de stora och livsviktiga gemensamma värden vi har inom hälso- och sjukvården i Finland. Jag vill att vi behåller och förstärker dessa tillgångar inom ramen för den gemensamma ekonomin och under kontroll av demokratiskt beslutsfattande.

På det globala planet har de av Världsbanken påtvingade nyliberala ekonomiska reformerna haft en förödande effekt på hälsovården och folkhälsan i många utvecklingsländer.¹ Det av WHO och Unicef omhuldade folkhälsoperspektivet och lokalt förankrade vårdsystemet har raserats och ersatts av mark-

1 Se till exempel *Global Health Watch 3* (www.ghwatch.org)

Aaro Hellaakoskis poesi – mångsidighet och djup

I år är det 60 år sedan Aaro Hellaakoskis död. Med anledning av detta publicerar Nya Argus två artiklar av Emelie Enckell om författaren. Temat i den första artikeln om inbördeskrigets influens på Hellaakoskis skönlitterära verk (Nya Argus 4/2012) fortsätter här.

Aaro Hellaakoskis (1893–1952) diktning hör till pärlorna i vår nationallitteratur. Han föddes femton år efter Eino Leino. Samhället var i förändring, landet strävade till självständighet och den tekniska utvecklingen var omvälvande. Under den stora katastrofen 1918 fyllde han 25 år.

Hellaakoski hör till en generation som frigjorde sig från tidigare ideal och konstuppfattningar. Han debuterade 1916, samma år som Edith Södergran och Frans Eemil Sillanpää. Den sjätte diktsamlingen, *Jääpeili* (1928), befäste hans ställning som modernist och som en av det finska språkområdets mest betydelsefulla lyriker.

Hellaakoski var en utpräglad individualist. Till Tulenkantajat anslöt han sig aldrig. Hans doktors-

nadsmässiga lösningar som endast den rika eliten har råd att tillgodogöra sig.

Vår gemensamma sektor utgör internationellt sett, trots sina brister, ett av de mest effektiva och ändamålsenliga systemen för sjuk- och hälsovård, liksom för till exempel utbildning. Tillsammans kan och måste vi utveckla (och inte avveckla) vårt gemensamma samhälle i Finland och i Europa. Genom detta kan vi också göra vårt bästa för människorna i den övriga världen.

FREDRIK ALMQVIST

avhandling blev färdig 1928 och han verkade som universitetslektor i geologi och lärare i biologi och geografi vid det finska normallyceet för flickor i Helsingfors (finska handelshögskolans nuvarande byggnad på Runebergsgatan).

Gemensamt för modernisterna var motståndet mot tidigare ideal och former samt en riklig användning av metaforer. Kravet på absolut ärlighet i konsten förmedlas till exempel i Hellaakoskis aforismer ”Konst är att andas, inte att flåsa” och ”Dikten är en hängbro över de mest svindlande avgrunder”.

Till skillnad från de andra poeterna kan man i Hellaakoskis diktning se en självbiografisk båge som spänner över två perioder. De sex första verken publicerades åren 1916–1928, de sex senare 1941–1953, av vilka det sista postumt. Under mellanperioden koncentrerade Hellaakoski sig på forskningen och läraryrket samt på familjelivet. Krigens fasor och besvikelser, som han mötte bland annat i Tammerfors, var tunga att bära, vilket reflekteras i hans enda roman *Suljettujen ovien takana* (”Bakom stängda dörrar”, 1923) såväl som i ett flertal dikter.

Kanske den naturvetenskapliga bakgrunden bidrog till att Hellaakoski är lätt identifierbar som en nordisk poet. I dikterna syns ofta de nordliga årstiderna och det växlande ljuset, havets låga stränder och bubblande vattendrag. Sina självporträtt hittade Hellaakoski bland Finlands djurarter. Medan Elmer Diktonius jämför sig med en jaguar, uppträder Hel-

laakoski som falk, mullvad, gädda och näktergal. Ett särdrag i dikterna är också upplevelsen av ett transcendensartat uppgående i naturen.

Medan de svenskspråkiga modernisterna övergav det rimmade, klassiska versmåttet och valde den fria versen, skrev Hellaakoski melodisk, rimmad och rytmiskt varierad poesi. Hellaakoski anses fortfarande vara en mästare i det poetiska språkets rytmik, där rytmerna tolkar och förstärker diktens innehåll. Hellaakoski talade själv om "själens auditiva landskap", där budskap och rytm hör organiskt ihop.

I sin diktning skapar Hellaakoski en både tät och mångsidig finlandsbild, rik på metaforer. Med sin mångsidighet och sin behärskning av språkets rytmik är han som finsk diktare unik. Tillsammans med P. Mustapää anses han ha öppnat vägen för den finska modernismen, som slog ut i blom först på 1950-talet.¹

I den tidigare artikeln "Aaro Hellaakoskis klunghet och 1918" beskrevs inbördeskrigets inflytande på Hellaakoskis roman *Suljettujen ovien takana*, där "brödrakriget" synbarligen också färgats av minnet av en tidig förlust av en liten bror, Niilo Antti. I det följande skall jag, delvis med samma utgångspunkter i det djupt personliga och dualistiska, ge exempel på krigets inflytande på hans poesi.

Spår av 1918 i poesis

I *Runon historia* (1964) skriver Hellaakoski att hans efterkrigstida dikter präglades dels av en allmän världsångest och befriande självporträtt i "falkars, trolls och mullvadars" skepnad samt halvpanteistiska betraktelser, dels av den konkreta omgivningens, tidsandan och den efterkrigstida mardrömmen.² Hellaakoskis andra diktsamling, *Nimettömiä lauluja* ("Namnlösa sånger", 1918), inleds med "Aprilmatt. (I Tammerfors)" (se detta uppslag). Den gäller som dokument men gör läsaren beklämd. I sin biografi föredrog Unto Kupiainen att utelämnat tredje strofen med motiveringen att den ger en felaktig bild av diktaren, som ingalunda i fortsättningen kom

att besjunga frihetskriget utan snarare kom att se medborgarkriget i vitögat, både i verkligheten och i poesis.³ I senare diktverk från 1920 till 1924 kan man hitta hänvisningar till 1918, som, liksom i hans roman, pekar på politisk ambivalens och reviderade uppfattningar.⁴

Samtidigt som Hellaakoski i romanen försöker förstå hur det som skedde kunde ske, handlar den om en dualistisk, rivaliserande brödrarelation. Den diktbok som följde strax efter 1918 heter *Me kaksi* ("Vi två", 1920). Den handlar, till synes utan anspelning på inbördeskriget, om kampen mellan diktarens olika personligheter. Kai Laitinen kallar boken den individualistiska diktarens dialog mellan hjärta och förstånd. Men vid noggrannare läsning kan man skönja krigets spår. Fjärde sången börjar med orden "Sådan är tiden, den kan dela den, / som var skapad till en". Bror Hjärta har hamnat i fängelsecellen och får besök av bror Förstånd. I den fortsatta folkligt raljerande dispyten kan man känna igen tankegångar som i romanen framstår som bitter erfarenhet:

*ma halusin tehdä selvän murhan:
se yksin mun mieltäni helpottaisi.*

[...]

*"Epätoivo! – no niin – hyvin arvasit sen,
hyvin myös, ma ett' entinen liene en.
Mut muutako et, veli, keksi?
Niin, outoa sulle se ehdoton
ja totinen taistelun pakko on,
jota kutsuvat totuudeksi.*

* * *

*jag ville begå ett mord:
endast det kunde lindra min nöd.*

[...]

*"Förtvivlan! – nå väl – du gissade bra,
också det, att jag inte mer är densamma.
Men annat kommer bror inte på?
Nå, främmande är för dig
tvånget till kompromisslös strid,
det som de kallar sanning.*

1 Kai Laitinen 1981: *Suomen kirjallisuuden historia (Finlands litteratur)*

2 s. 41-43

3 Kupiainen 1953 s. 87-88

4 En liknande tung process gick han igenom under följande krig 1939-1945.

Ovanstående rader kan idag kännas kusligt aktuella, men *Me kaksi* gör inte ett deprimerat intryck: en naivistisk, berättande form visar vägen mot inre försoning. Den mest kända dikten i verket är ”Den flygande holländaren” med en trotsig kapten som diktarens alter ego, men Kupiainen fäster också mycket uppmärksamhet vid dikten ”Rajasuutari”, som han kallar en motsvarighet till Sillanpääs *Hurskas kurjuus* (1919).

Me kaksi hade svårt att hitta en förläggare men såldes ändå snart slut och en andra upplaga gavs ut 1945. Denna utökades med dikter som mer än originalet behandlar brödrakrig och blodiga pyrrhussegrar. Man kunde tro att de fötts under andra världskriget, men de hade publicerats redan i verket *Elegiasta oodiin* (”Från elegi till ode”, 1921) och *Maininki ja vaahtopää* (”Dyning och vågskum”, 1924). Hellaakoski berättar i *Runon historia* att många av dikterna skrivits under samma period som *Me kaksi* men gallrats ut – kanske i samråd med förläggaren.

Två dikter om brodermördaren Kain ingår i *Elegiasta oodiin*. Den första beskriver en ung Kain som en sund kämpe med drift att jaga både för födelsens och spänningens skull. Den andra, ”Gamle Kain”, handlar om arvsynnen (se dikten på nästa sida).

I *Maininki ja vaahtopää* finns en kantat som leder genom en ström av hopp och förtvivlan. Denna ”Inferno-kantat” börjar med de upproriskas frammarsch men snart uppträder Inferno (en personifiering av 1918) i en skepnad vars politiska färg är otydlig. Infernos yngste son, ”stridens främste man”, utgår som segrare. Han ser glad ut, men är medveten om sin skuld i förödelser: ”Allt är där ett kaos, / bror slår bror, / idel nödrop, jämmerlåt. / Förnuftet fåfängt manar, tröstar, / – den som försöker slår man ner.” De kloka orden ”nu kräver värvet ödmjukhet – för segerns skull” ger föga tröst.

Novellen ”Pojan kissa” (”Pojkens katt”) handlar också om den internaliserade dualismen. Den inleds med författarens reflexioner om hur till synes små händelser kan få avgörande betydelse i livet. Novellens vuxna jag ger uttryck för en oförklarlig aggression genom att sparka en liten svart katt. På återvägen möter han tre små skuggor, två pojkar och en flicka. Den äldre pojken, som är halt

APRILNATT.
(I Tammerfors.)

*Det är natt, dock utan avbrott
kanonerna dystra sånger sänder.
Himlen är purpurrod av bränder,
kanonernas munnar spy
blixtar och skott efter skott
flammor mot himlen styr.*

*Sakta öppnar jag mitt fönster. –
Nu först hör jag, alltför väl!
Som havets brus mot stenigt rev
dånet därute aldrig upphör,
alla mordvapen har åter
i kapp sig förenat i fasansfull kör.*

*Men härligt är att höra, se
vart denna leder, ty med den
går vår väg till friheten. –
Här inom mig skälver det,
hjärtat hettar, dock kan jag le
när jag prövar ordet – frihet.*

* * *

HUHTIKUUN YÖ.
(Tampereella.)

*Yön hetki on, mut yhtenänsä
vain tykkein raskas laulu soi.
Taas taivaankannen purppuroi
yötulipalot valtavat
ja korkealle heittäin liekkiänsä
käy tykkein suusta salamat.*

*Ma hiljaa akkunani avaan. –
Nyt kaiken vasta kuulenkin!
Kuin meren kuohu rantoihin
niin pauhu siel' on loputon,
kaik' surmanaseet kuoroon kammottavaan
taas kilvan yhtynehet on.*

*Mut ihanaa se nähdä, kuulla
on kuitenkin kun kautta sen
tie kulkee vapautehen. –
Mun lävitsein käy vavistus
kun, sydän kuumana, mut hymysuulla
nyt opettelen sanaa – vapaus.*

Ur *Nimettömiä lauluja*
(”Namnlösa sånger”), 1918

GAMLA KAIN

*Kain, illa, illa du gjorde.
Men brodermordet
väger lättast
av allt som värre du gjorde.*

*Ej Abels tidiga död
tungt på ditt samvete väger.
Nu vilar han på sitt läger
lik en som aldrig var född.*

*Men vad du gjorde dej själv betänk!
Ditt värv du svek och förrådde
och den säd du sådde
besudlad var av blodets stänk.*

*Nu hörs förbannelse och ve
ur dömda släktleds bröst,
som ur en mun en röst:
Kain, Kain, varför fick jag dagen se!*

*Kain, som Abel i ro
får du aldrig vila.
Din släkt skall vidare ila
fast själv du i mullen får bo.*

VANHA KAIN

*Kain, pahasti, pahasti teit.
On veljesi murha
vain turhin turha
sen rinnalla, mitä sä pahemmin teit.*

*Ei Aabel nuorella kuolollaan
voi mieltäsi painaa.
Nyt nukkui vainaa
kuin herännyt ei hän ois milloinkaan.*

*Mut itselles mitä teit!
Työs petitpä perin
ja huimin verin
sa siemenes uusiin polvihin veit.*

*Nyt on kuin sukusi tuomitun
vois kirot jo kuulla
kuin yhdellä suulla:
Kain, Kain, miks ilmoille saatit mun!*

*Kain, lepohon koskaan et
laill' Aabelin pääse.
Sun sukusi jää se,
vaikk' itse mullaksi maatunet.*

Ur *Elegiasta oodiin* ("Från elegi till ode"), 1921

och verkar sjuklig, håller den svårt skadade katten i famnen. Han visar ömt upp katten och vill att den vuxna smeker den, och där "står vi mitt emot varandra som åklagare och anklagad, fast pojken inte vet om det". "Sköt väl om den", får den skuldmedvetna med möda fram. Novellen slutar med konstaterandet att berättelsen är en fantasi, där den elaka mannen och den lytta pojken kan tänkas vara en och samma person.⁵

En skugga finns också i dikten "Peikko" ("Trollet", i *Elegiasta oodiin*). Man får en känsla av att Hellaakoski i den skuggan sett hela sitt unga livs

alla bittra erfarenheter, ända från den lilla Niilo Anttis död. Från att ha varit en liten lättstyrd unge har skuggan vuxit honom över huvudet, blivit hans enda följeslagare, förpestat hans utsikt och tagit makten över honom. Själv är han knappt ens en skugga mer. Och ändå: "Det är ju bara jag! / Bara måttet på min gråt / över världen".

Senare återspeglingsar

Ett karakteristiskt drag i Hellaakoskis produktion är att det självupplevda och tänkta bearbetas om och om igen i en mångfald texter. Så är den hyllning till stundens skönhet och lycka som man hittar i den korta dikt i *Nimettömiä lauluja* (1918) som slutar med orden "Yksi täyteläinen hetki! / Huomen vaikka kontaten." (Blott en stund, men en fulländad! / Även om jag knegar sen.) en tanke som återkommer till exempel i beskrivningen av Pekkas sista

⁵ I ett brev daterat 19.3.1927 tackar F. E. Sillanpää "Bror A. A. H" för novellsamlingen *Hauska yllätys* ("En rolig överraskning", 1927) med orden "Hauskaa nähdä, että yhä jaksat grinata" ("Roligt att se att du ännu orkar skratta") och konstaterar att han tycker katthistorien är bäst.

skidfärd i Hellaakoskis roman. Samma tanke finns långt senare i den mera kända dikten ”Satakieli he-rää” (Näktergalen vaknar): ”Suviyö, satu surmana rintaan! / Pian pöllö jo lyö kumistintaan.” (Sommar-natt, rakt i bröstet må du stöta! / Snart slår ugglan sin gonggong.) En sådan livsinställning vittnar om en grundläggande misstro till lyckans varaktighet, kanske ursprungligen väckt av brodern Niilo Anttis död och bekräftad av katastrofen som följde på den efterlängtrade självständigheten 1917.

En del av den 1900-talspoesi som präglades av krigsen liknar det fenomen som kallas ”beredskaps-lyrik”. Den nådde sällan poetiska höjder, men Hel-laakoskis förmåga att ifrågasätta och göra snabb och ärlig reträtt – visserligen till priset av djup modlös-het – kunde ändå väcka beundran. Det är kanske det Kai Laitinen avser i *Finlands litteratur* när han säger att ”Hellaakoskis diktning är även ett exempel på att etisk rigorism kunde besegras med sig själv som hjälpmedel”. Redan utvecklingen mellan dik-terna ”Aprilnatt” och ”Gamle Kain” kan exempli-fiera detta. Eller som Rafael Koskimies uttryckte det: hos Hellaakoski har beredskapslyriken ”en betydande historisk och psykologisk beviskraft”.⁶ Att de här översatta dikterna och beredskapslyriken från de senare krigsen med Hellaakoskis medverkan utelämnades från senare samlingsverk visar att han själv var kritisk.

I krigens spår följde dock också vacker lyrik så-som ”Meren tuska” (Havets kval, *Elegiasta oodiin*) och ”Haudoilta” (Ur gravarna, *Vartiossa* 1941). I den senare återkommer tanken på det meningslösa i livet efter begångna mord. Det är också en av de dikter där Hellaakoski återkommer till de skuld-känslor han bar på för att han varken 1918 eller (på grund av ålder) 1939–1945 deltog vid fronten. Här är tredje strofen:

*Mua, jota joukossa nähty ei
silloin, kun rajalle marssi vei,
tuhannet äänet mullan alta
seurauksensa velkovat.
Heillä on elämä, heillä on valta.
Me olemme vainajat.*

* * *

⁶ Koskimies 1949

*Jag, som ej sågs i skaran
då marschen gick mot gränsen,
av tusentals röster i mullen
ställs jag till svars.
Livet är deras, makten är deras.
De döda är vi.*

Mångsidighet och djup

I sin recension av *Maininki ja Vaahtopää* fäster Rafael Koskimies uppmärksamhet vid den starka dualismen hos Hellaakoski, något som syns redan i boktitlarna. Det bittra trotsset försöker samsas med en positiv underkastelse. Fruktbarast är trotsset när det i Hellaakoskis lyrik framträder som ett fördju-pat krav på integritet. Men Koskimies efterlyser ut-veckling och anar att nytt är att vänta.⁷

Hellaakoski var förtrogen med tidens filosofiska strömningar och inte minst med Freuds läror. Han och hans far hade vardera fått ett signerat exemplar av Yrjö Kulovesi (1887–1943) bok *Psykoanalysi* (1933). Kulovesi, mest känd för att ha öppnat dör-rarna för psykoanalysen i Finland redan på 1920-talet, verkade som läkare i Tammerfors och var god vän till familjen. Andra vänner som gärna gästade familjen på Pispalaåsen i Tammerfors var bland andra konstnärerna Erkki Kulovesi, Lennu Juvela, Rikhard Rautalin och Evert Porila, museiintendent Gabriel Engberg, författarna Joel Lehtonen och F.E. Sillanpää, skådespelarna Aku Korhonen och Simo Kaario samt geologerna Väinö Auer och Iivari Lei-viskä. Aaros syster Aira förmodar i sina minnesan-teckningar (sammanställda av Katri Hellaakoski) att strömmen av vitala gäster i kombination med broderns specialkunskaper i arabisk geografi och kultur gav upphov till dikten ”Arabialainen laulu” (Arabisk sång, *Me kaksi*), där ”Karavanen har gått. Igen blev jag ensam / omgiven av brännande öken. // Vatten de druckit ur brunnen min / dadlar de fått från palmen min. / Mirakel! – vattnet minskade inte: / brunnen är fullare nu: / har djupets starka ström / brutit fram genom bottnen?”

⁷ *Uusi Suomi* 5.11.1924, recensionen är återgiven i sam-lingsverket *Aaro Hellaakoski, Runot 1916–1928* (1997)

Sin kluvenhet, ångest och känsla av utanförskap, som fick så tydliga uttryck i den skönlitterära produktionen, ville Hellaakoski ändå gärna dölja, ofta med inslag av humor och självironi. Sådana exempel ger uttrycken ”leipätyö muuten”, med vilket han förringar romanens terapeutiska betydelse för honom själv och ”jonkun rintaluun sisäpuolella”, med vilket han distanserar den självupplevda dualismen.⁸ Kanske Hellaakoskis känsla av att splittras i olika personligheter också var ett uttryck för empati, som han visserligen försökte dölja under en ibland burdus yta. Han gav ju på många sätt bevis på sin förmåga att leva sig in i andras liv och verk i sina essäer och recensioner, till exempel när han med entusiasm i ett par av sina mest kända essäer hyllade Tyko Sallinens (1921) och Wäinö Aaltonens (1922 och 1933) storhet eller tolkade den finska nyutgåvan av Jobs bok (1923)⁹.

8 *Runon historia*, s. 47.

9 Essän är översatt till svenska av Emelie Enckell i *Över språkets gränser*.

Den anmärkningsvärda mångsidigheten och starka kunskapsbasen, förmågan till självkänedom och självkritik samt samhällsmedvetenheten i hans produktion förklarar kanske till en del varför Aaro Hellaakoski fortfarande känns så aktuell.

EMELIE ENCKELL

Alla citat är översatta av artikelförfattaren.

Källor:

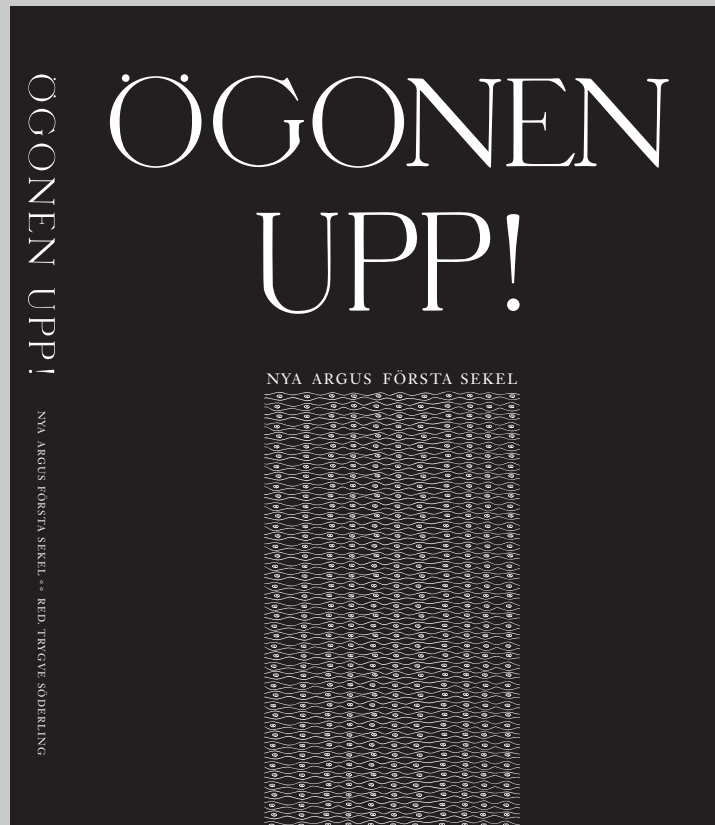
Aaro Hellaakoski 1964: *Runon historia* (”Diktens historia”), med företal av Kaarlo Marjanen, WSOY

– 1997: *Runot 1916–1928*, SKS

Rafael Koskimies 1949: *Elävä kansalliskirjallisuus* (”Levande nationallitteratur”) del III, Otava

Unto Kupiainen 1953: *Aaro Hellaakoski. Ihminen ja runoilija* (”Människan och diktaren”), WSOY

Kai Laitinen 1981: *Suomen kirjallisuuden historia* (Finlands litteratur). Otava

I Nya Argus historik *Ögonen upp!*, som utkom 2011, kartlägger Kristian Donner, Michel Ekman, Barbro Enckell-Grimm, Stefan Nygård, Tom Sandlund, Trygve Söderling, Klaus Törnudd, Thomas Warburton och Bernt Österman centrala aspekter på tidskriftens första sekel. I boken ingår också ett urval omtryckta artiklar av tidigare argonauter: Guss Mattsson, Gunnar Castrén, Hagar Olsson, Eirik Hornborg, Jan-Magnus Jansson, Erik Allardt och Georg Henrik von Wright.

Boken kan läsas gratis på nätet (på Nya Argus sajt) eller beställas från redaktionen till priset 20 euro. Den ingår som bonus vid ny helårsprenumeration.

De imaginära teatrarnas och fängelsernas stad

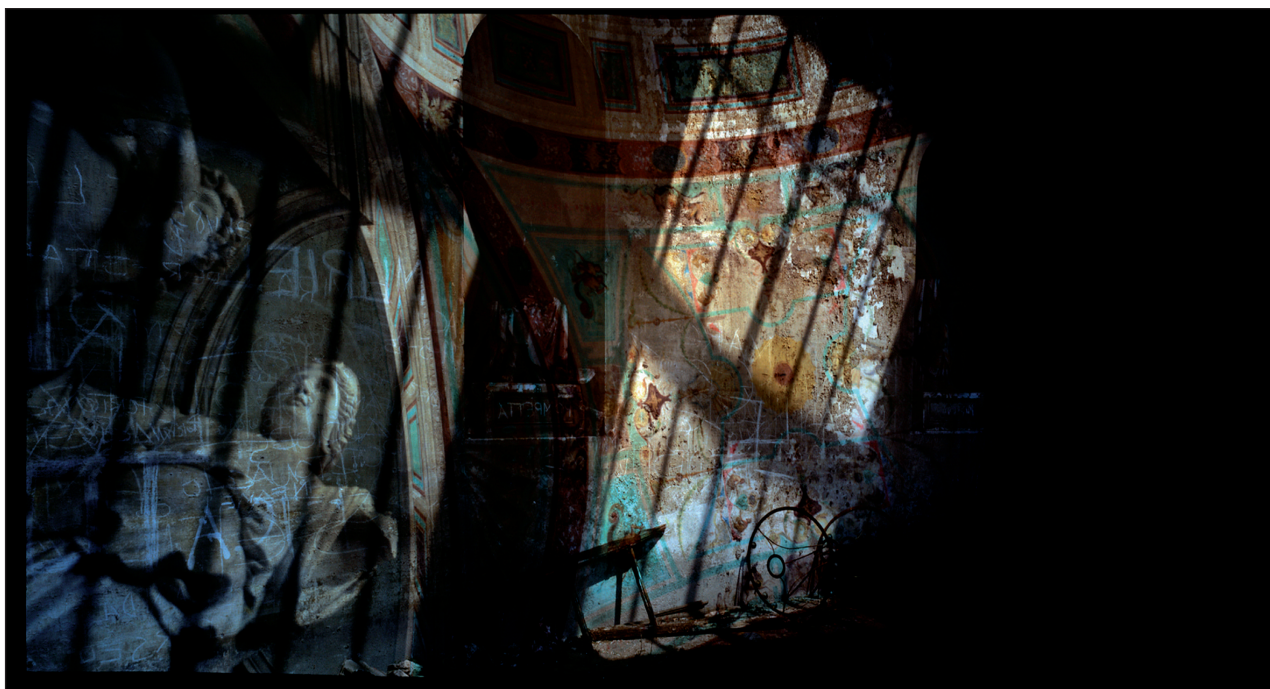
I vintras visades en utställning på Eremitaget i Sankt Petersburg: *Teatri d'Invenzione a Roma / De imaginära teatrarna i Rom* av den moderne italienske fotokonstnären Carlo Gavazzeni Ricordi (f. 1965).

Det var länge sedan något berörde mig så mycket. Att utställningen ordnades just i min födelsestad var ingen slump. Ingen annan stad i Ryssland skulle ha tagit emot den med så stor entusiasm.

Carlo Gavazzeni Ricordi är en ättling till Giovanni Battista Piranesi med dennes *Carceri d'Invenzione/Imaginära fängelser*. Utan att själv veta om det lyckades Gavazzeni Ricordi fånga Sankt Petersburgs innersta väsen. I hans verk samsas storslagetheten och förfallet: väldiga, mörka pelare märkta av tidens tand, eleganta men genomrostade staket av

gjutjärn. Gavazzeni Ricordis imaginära stad är en stolt skönhet vars ansikte är vanställt av spetälska. Det lätta dis som alltid pryder pelarna och arkaderna i hans verk är som en slöja som skönheten försöker dölja sitt lyte med.

Sådana urbana landskap som hos Gavazzeni Ricordi har jag inte sett i Rom. Det är inte så konstigt. Han skapade hela sin serie med Imaginära teatrar i villa Torlonia, som länge hade varit en säregen dekadent "ö" utanför Roms centrum. Villa Torlonia byggdes i nyklassisk stil i början av 1800-talet. Benito Mussolini använde den som sitt residens på 1920-talet. Från och med år 1945 stod villan övergiven. Gavazzeni Ricordi hade hunnit slutföra sitt projekt innan villan restaurerades.

Carlo Gavazzeni Ricordi: *Teatri d'Invenzione 07 (Gates of Rome XX)*. 2007. Bläckstråleutskrift, 90×180 cm.

Grafikern Piranesi gjorde sin imaginära arkitektur realistisk, nästan påtaglig. Fotokonstnären Gavazzeni Ricordi gör den riktiga arkitekturen spöklik, närmast imaginär.

Sådan var arkitekturen i min barndoms Leningrad. Stadens kejserliga *grandezza* förenades på ett konstigt sätt med den sovjetiska misären. I Vinterpalatset, under den ståtliga marmortrappan skapad av Bartolomeo Rastrelli doldes en förfärlig, stinkande allmän toalett. De lyxiga palatsen på Nevskij inrymde torftiga kaféer där folk åt glass med aluminiumskedar. Likadana skedar användes i fängelser.

Vi var omgivna av högkulturen, men vad hade den för mening i denna kontext? En kultur som flyger mot tomheten, skrev Andrej Belyj om Sankt Petersburg. Hans ord hade kunnat passa ännu bättre på Leningrad.

Mot bakgrunden av Brezjnevtidens stabila men trista och förljugna verklighet framstod de kejserliga teatrarna: Marinskij, Aleksandrinskij som be-

*Carlo Gavazzeni Ricordi:
Roma (Villa Medici, Mercurio)
och Roma (Villa Medici,
Sovrapposizioni), 2011.
Bläckstråleutskrifter, 50×100
resp. 140×300 cm.*

synnerliga kulisser. Samma sak gällde palatsen. Vi skolbarn i uniform med skrynkliga röda pionjärhalsdukar var malplacerade bland de förgyllda väggarna som pryddes av adliga porträtt.

Också i de historiska fängelserna var vi malplacerade. Peter- och Paulfästningens ensamceller med deras iskalla järnsängar och dunkla glödlampor framkallade en gotisk bävan hos oss, en känsla av samma typ som dagens ungdomar får när de läser vampyrböcker av Stephenie Meyer. Vem av oss tänkte under dessa guidade turer på tsarismens martyrer som hade kämpat för den ljusa framtiden – som ju blivit vår verklighet?

Barndomen behöver mys och värme. Sådant hade vi inte så mycket av i de tre revolutionernas, belägringens och de ständiga översvämningarnas stad. I brist på bättre alternativ hämtade vi känslan av trygghet i de mest otrygga fenomenen. Än idag upplever jag den då jag promenerar längs med Nevskij och för miljonte gången läser minnestexten från krigstiden på hus nr 14: "Medborgare! Vid artilleribeskjutning är denna sida av gatan farligast." Det är som om dessa rader är avsedda för mig, de är menade för att bevara också mitt liv. Dagens varningstexter som

”Ärade passagerare! Om ni upptäcker några suspekta föremål i metron skall ni vända er till tågföraren” ger mig ingen sådan känsla.

Idag ser barnen en massa reklam i Sankt Petersburgs metro. På min tid hade metron annorlunda estetik. Där fanns ingen reklam. När jag var liten och

Moskvaborna ironiserar över dem som är födda i Sankt Petersburg. Ni har två musor, säger moskvaborna: Depressija och Eksursija (depression och sighseeing). De har rätt. Romantikerna trivs bland ruinerna. Samtidigt finns det knappt någon förälder i Sankt Petersburg som inte informerar sina barn om

Carlo Gavazzeni Ricordi: *Teatri d'Invenzione 07 (Gates of Rome XXIV)*, 2007. Bläckstråleutskrift, 90×180 cm.

åkte rulltrappan ner med min mamma räknade jag alltid lamporna. Rulltrappan på stationen Gostinyj Dvor har sjutton lampor, Plosjtjad' Muzjestva tjugioått, Pionerskaja – tjugotvå.

Varför bevarar mitt minne dessa obehövliga detaljer? De där rulltrapporna är mina ursprungskoordinater. Det var i denna stad, i de imaginära teatrarnas och fängelsernas rike som jag blev till. Här satt min mamma en gång i skyddsrum och läste sina läxor. Efter kriget gick hon och hennes väninnor på konserter och museer.

att det bästa sättet att beundra stadens vackra, men ruttna antika balkonger är på tryggt avstånd från dem.

Det moderna ryska livet ser alltmera ut som en kommersiell karneval. Författaren Sergej Dovlatov som i många år hade bott i Leningrad skrev att dysenterhet har en avlägsen likhet med människoandens storhet. Må det vara en avlägsen likhet, men det är åtminstone en likhet, tycker jag. Kanske det är den dimension som vi kommer att sakna i framtiden.

ZINAIDA LINDÉN

Bilderna © Il Cigno GG Edizioni, Roma

Drömmen om Finland – den finske mannen i några svenska romaner

Som ett socialantropologiskt experiment begav jag mig för en tid sen till den kända videowebbplatsen Youtube där var och en får ladda upp sitt eget videomaterial, och skummade igenom de snuttar som dök upp då jag på svenska gjorde en sökning med orden ”finnar” eller ”finne”. Resultaten jag fick varierade mellan allt från det informativa eller genuint underhållande till det frånstötande, men tecknade likväl en intressant bild av vad som i dagens läge tycks utgöra en rikssvensk stereotyp kring finnar.

Förutom Jörn Donners kultförklarade 80-talsreklam för ACO:s acnelösning (”hjälper inte mot alla slags finnar förstås”) uppenbarade sig bland annat videoklipp med rubriker som Båtresan Sverige – Bittra Arbetslösa Finnar, Galna finnar, Rolig Alkis Finne [sic!], Finnar med kniv! samt diverse klipp av finska män i olika stadier av fylla. Intrycket en tittare får av finnar efter ett par snuttar är inte särskilt sympatiskt: de framstår närmast som primitiva, tigande och alkoholiserade män (kvinnor förekommer nämligen knappt alls i klippen) som lever med kniven i ena handen och Koskenkorva i andra.

Dock är det inte någon stor överraskning att den finne man möter på internet, det mest rabulistiska och kanske minst pålitliga av alla massmedier, snarast utmålas som något slags bronsåldersman. Här skall jag i stället se om det går att hitta spår av denna bild också i den moderna rikssvenska skönlitteraturen.

Folkhemmets problembarn

De som läst Susanna Alakoskis Augustprisbelönade roman *Svinalängorna* från år 2006 vet att det kan ligga ett korn av sanning i den klichéartade bilden av den finske mannen som det svenska samhällets

våldsamma och alkoholiserade problembarn. Bland den första generationen finska invandrare som emigrerade under 1960- och 70-talet gick integrationen i det nya hemlandet smidigare för vissa än för andra, och en del hemföll på grund av varierande skäl åt olika former av missbruk. I romanen, som samtidigt utgör grym uppväxtskildring och politisk krönika över svensk invandrapolitik, beskriver Alakoski livet i miljonprogramsområdet Fridhem utanför Ystad. Området kom med sin höga koncentration av invandrare, psykfall och folk ur de lägre ekonomiska skikten att kallas för ”Svinalängorna”.¹

Genom den nyinflyttade familjen Moilanen (och deras likaså finskspråkiga grannar) bearbetar Alakoski den stereotypa bilden av de problematiska finnarna. Bilden utkristalliseras i den sönderdruckne familjefadern Kimmo Moilanen, totalt alienerad från det svenska samhället på grund av sina bristfälliga språkkunskaper, sitt ständigt återkommande missbruk och sin oförmåga att arbeta någon annanstans än på en skyddad verkstad. Att Alakoski på detta sätt väljer att porträttera den första generationens finska invandrare som oförmögna att klara sig i det nya hemlandet, kan visserligen uppfattas som en bekräftelse av de rådande fördomarna kring dem, men bör kanske snarare ses som ett politiskt ställningstagande där författaren kritiserar det svenska samhällets socialpolitik. Den välvilliga avsikten att genom miljonprogrammet erbjuda billiga och attraktiva bostäder kom på skam, då strategin snarast ledde till att de nybyggda husen började uppfattas som lågstatusfastigheter där individer med olika ty-

¹ Det är värt att notera att detta alltså är det område där författaren själv vuxit upp.

per av problem koncentrerades till ett område och således fjärmades från det övriga samhället.

I *Svinalängorna* blir Kimmo Moilanen och hans grannar, genom den alienation det innebär att bo på orter som Fridhem, förvandlade till Den Andre, det svenska samhällets skuggsida som folkhemsidyllen identifierar sig mot, bland annat genom snoriktigt antydande bostadsförmedlare och oförstående simklubbsledare som utgår från att alla har råd med passande utrustning. Alakoskis roman kan kanske främst anses vara en uppgörelse med politik, klassmönster och missbrukarvård i 1960- och 70-talets Sverige, men lägger utan tvivel också stor betoning på framställningen av hur de finska invandrarna uppfattade att de i Sverige ansågs vara "andra klassens människor eller något" (s. 16).

Mannen från öst

Den förkärlek för alkohol och kriminella handlingar som Alakoski behandlar i sin roman må visserligen vara den mest påfallande svenska klichén kring finska män, men en minst lika välkänd och mer positivt lagd uppfattning gäller deras påtagliga förmåga att tjusa företrädare för det motsatta könet. I *Sverige – Finland: en kärlekshistoria*, en lättsamt skriven ungdomsroman av Charlotta Cederlöf från år 2002, får vi möta den 14-åriga svenska flickan Sara som träffar den 15-åriga finske Veijo Nieminen då denne kommer på besök till Saras skola för att spela en vänmatch mot skolans ishockeylag. Sara blir genast charmad av den mystiske men undersköne "galne finnen" (s. 20), och varken språkmurar eller den äckliga finska morotslåda som serveras i skolköket till gästernas ära kan hindra deras spirande kärlek.

Sverige – Finland: en kärlekshistoria är på många sätt ett fascinerande verk, inte minst eftersom Cederlöf har valt att medvetet leka med de nationella spänningar som uppstår varje gång finnar och svenskar drabbar samman i kardinalsporten ishockey, och därför överdriver ganska friskt i sina personporträtt, som då hon låter Veijo ha tre vildsinta ragggarbröder. De verkligt intressanta dragen i författarens karaktäriseringar är däremot de som kan hittas mellan raderna i romanen, undagömda i brottstycken av meningar eller dialoger. Cederlöf väljer till exempel att låta kommunikationen mellan Sara och hennes

älskare till största delen gå på halvdålig engelska, vilket Sara upplever som alldeles underbart då hon tycker att Veijo har en "mycket vacker brytning" (s. 34). De få gånger Veijo själv får komma till tals i texten, som vanligtvis svämmas över av Saras bubblande tankeflöde, sker det antingen genom kortstaviga finska ord som "terve" och "kippis" eller till och med teckenspråk, vilket åtminstone i en vuxen läsares ögon ger ett intryck av lätt enfald. Bilden av Veijo som lite enkel i kontrast till den verbalt begåvade Sara och hennes svenska landsmän förstärks ytterligare då författaren lättsamt deklarerar följande: "Veijo och Sara pratade bara engelska med varandra. Saras engelska var bättre, men hon tyckte att det var oerhört romantiskt att de nästan förstod varandra" (s. 33). Självfallenheten i påståendet är absolut: trots att Veijo är ett år äldre än Sara och således rimligtvis borde haft mer tid att förkovra sig i det engelska språket, är hans kunskaper bristfälliga i jämförelse med hennes, till och med till den grad att Sara under romanens gång oroar sig för att han inte skall hänga med då de ser en engelsk film textad till svenska.

Ett underligt maktförhållande etableras på detta sätt mellan Sara och Veijo, vilket blir speciellt förbryllande då författaren i ett skede av romanen med Sara som fokalisator och översättare dessutom filtrerar alla Veijos repliker till svenska. Att låta Veijo uttrycka sig endast genom halvdåliga formuleringar har antagligen varit ett kombinerat resultat av författarens önskan att illustrera hur svårt det kan vara att kommunicera på ett språk som inte är ens eget, och en vilja att använda autentiska finska uttryck trots en avsaknad av egentliga kunskaper i språket. Men då det ändå funnits beredskap till att låta Veijo formulera sig på ett mer begripligt vis, väcker det onekligen frågan om varför Cederlöf valt att göra detta endast på ett ställe i romanen istället för i all dialog (och således också utvidga Veijos personlighet lite). Då Veijos fåordighet kombineras med scener där Sara under ett besök i Finland upprepade gånger på olika sätt karaktäriserar omgivningen som "annorlunda" eller "konstig", etableras bilden av Finland och den finske Veijo som på något vis avvikande, ett grepp som antagligen har att göra med författarens lek med nationella stereotypier (finnar som tystlåtna och annorlunda i relation till svenskar), men vars nödvändighet för romanens funktionalitet i längden

blir svår att uppfatta.

Även om det kanske inte varit författarens intention, framstår Veijo Nieminen då romanen är slut närmast som en amorös kusin från landet, ett tjugigt kärleksobjekt med minimala expressiva och intellektuella förmågor, vars uppgift närmast är att agera objekt för Saras känslösvall. Då verket närmast kan klassificeras som en kärleksroman är detta kanske inte så märkligt, men de återkommande klichéerna och hänvisningarna till finländares ”udda” beteende väcker snarare frågor om vad författaren vill signalera än de fungerar som humoristiska eller ironiserande inslag.

...Är jag finlandssvensk eller sverigefinne?
Kommer inte ihåg...

Om de finnar som tidigare avhandlats bland annat karaktäriserats som supande invandrare och romantiskt stammande ishockeyhjältar, är det nu dags för något helt annat. I pseudonymen Lars Keplers debutverk *Hypnotisören* från år 2009, den första delen av en planerad oktagologi, får vi möta den intelligenta och finskättade kriminalkommissarien Joona Linna som enligt hemsidan www.larskepler.com ”skulle kunna kallas för Sveriges svar på James Bond”. Alexander Ahndoril och Alexandra Coelho Ahndoril, som är författarna bakom täcknamnet Kepler, har i en intervju för det sverigefinska radioprogrammet Sisu-utiset förklarat att de genom Joona Linna velat visa ”respekt för den stora invandrade finska minoriteten”. Medan man säkerligen kan anta att författarna haft en genuin intention att lyfta fram den sverigefinska minoriteten på ett nytt sätt inom den på stereotyper annars ganska insnöade deckargenren (där finnen nog oftare haft en mer negativ roll), så misslyckas deras försök till viss del på grund av de många motsägelsefulla uppgifter om Joonas identitet som förekommer i romanen. Visst blir det tämligen klart för läsaren att Joona tillhör en minoritet, men frågan är vilken, den sverigefinska eller den finlandssvenska?²

2 För rättvisans skull kan det vara värt att påpeka att jag i denna artikel endast koncentrerat mig på den information vi får om Joona i *Hypnotisören*. Jag anser att boken och den information författarna gett kring boken och dess

I ett tidigt skede av boken går författarna djupare in på Joonas bakgrund, och läsaren får veta att han vuxit upp i Märsta utanför Stockholm tillsammans med sin ensamstående mor Ritva, då fadern Yrjö som var polis dog under ett våldsamt uppdrag. Joonas finskhet framhävs under romanens gång i flera repliker genom att författarna efter Joonas repliker lägger in beskrivande satser som ”säger Joona med finsk stramhet i rösten” (s. 56) eller ”frågar Joona på sin sorgsna svenska” (s. 282). Det intressanta med dessa satser, vars funktion tydligen är att separera Joona från svenskarna omkring honom genom att framhäva hans accent, är att de inte helt går ihop med Joonas sverigefinska bakgrund, då det inte verkar troligt att Joona skulle ha en väldigt stark finsk brytning efter att ha vuxit upp i en rikssvensk omgivning (vilket vi kan anta på basis av att ingen annan information anges). En stark finsk accent kanske snarare är något som förknippas med finskspråkiga som inte vuxit upp i Sverige, eller med finlandssvenskar, och i ett skede av boken refererar en person verkligen till Joona som ”mumintrollet” (s. 24), ett begrepp som är förknippat med finlandssvenskar och deras uttal (”muminsvenska”).

Mystiken kring vilket Joonas ursprung egentligen är tättnar ytterligare då han på författarnas officiella hemsida beskrivs som ”den långa, finlandssvenske tystlåtna med de grå ögonen”, och då man därutöver för filmatiseringen av *Hypnotisören* valt Tobias Zilliacus, en uttryckligen finlandssvensk skådespelare, att uppträda som Joona Linna. Att reta sig på huruvida en litterär karaktär talar svenska med sverigefinsk eller finlandssvensk brytning kan kanske kännas som poänglöst finlandssvenskt navelskåderi, men då författarna valt en så specifik identitet för sin karaktär som den sverigefinska, uppfattar läsaren det lätt som ett uttryck för okunskap gränsande till nonchalans då man inte i en hajpad deckarroman brytt sig om att kontrollera fakta som kunde hittas på Wikipedia. Författarnas eloge till sverigefinnar klingar tom då de inte tycks kunna skilja på de olika minoritetsgrupperna, och främst av allt väcks nog frågan om varför ingen förlagsredaktör reagerat på saken. På basis av den motstridiga information

filmatisering bör kunna behandlas för sig eftersom detta var den första boken i serien.

författarna presenterar om Joonas bakgrund känns valet att ha en sverigefinsk karaktär närmast som uppmärksamhetsökande för att skapa en ”annorlunda” detektiv än som seriös karaktärisering. Då detta dessutom kombineras med några tröttsamma stereotypier om tango och finnars melankoliska sinnelag blir resultatet till slut en deckare som känns nog så klichéfyllt, även om författarna velat åstadkomma precis det motsatta.

Finnar! Bröder?

I början av artikeln ställde jag en ganska provocerande fråga om huruvida den osympatiska bild av finnar som man möter på internet har någon motsvarighet i de karaktäriseringar jag stött på i den moderna rikssvenska skönlitteraturen. Jag har visat att de författare vars verk jag här har behandlat visserligen hemfaller åt att använda sig av olika fördomar om finnar/finländare, men att dessa inte kan anses ha väldigt mycket gemensamt med de ibland ganska polemiska videosnuttarna, då författarna oftast försöker föra fram någon djupare tanke med sin karaktärisering (som till exempel att betona att en karaktär tillhör en minoritet).

Att förstå varför en finsk accent stup i kvarten måste understrykas med ledsna finska tangosuckar, eller varför svenskar ”överlägsna” språkkunskaper kontrasteras mot fumlande finskt ett-ords-prat, kan för läsare med finländskt ursprung ändå kännas ganska svårt. Betraktar man romanerna med hjälp av postkoloniala verktyg är det intressant att se hur alla dessa författare av olika orsaker låter finnen ta på sig rollen som den Andre, den avvikande och annorlunda, som svenskarna och deras samhälle speglar sig mot. Även om till exempel Alakoski gör detta för att debattera socialpolitik och integrationen av invandrare, blir helhetsintrycket läsaren får efter att ha bekantat sig med alla dessa verk ändå att ett finskt ursprung i Sverige alltid tycks innebära någon form av utanförskap.

Att börja dra några långtgående slutsatser på basis av tre romaner är både omöjligt och antagligen ganska oförnuftigt, men det kan kanske löna sig att spinna vidare på temat. Om det kan innebära någon form av alienation att vara finne i Sverige, vad kan det måntro då innebära att vara (riks)svensk i

Finland? Hittar vi inte liknande (eller ännu värre) youtube-videor om svenskar om vi ändrar sökordet till ”ruotsalainen” eller ”hurri”? Och har inte vi finländare ett visst sätt att se på och uttrycka oss om rikssvenskar? Vad kan detta innebära för vår kultur och litteratur? Dessa är för stora frågor för att besvara i en artikel som denna, men det kunde ändå löna sig för både svenskar och finnar att fundera på vilken bild de har av den andra folkgruppen, och vilka syften denna möjligtvis tjänar. Varför vill finnar och svenskar, två folk med en lång gemensam historia och nästan identiska kulturer, nödvändigtvis uppfatta varandra som så olika?

MATILDA HAKALA

Källor och annan intressant litteratur:

- Alakoski, Susanna, 2006: *Svinalängorna*. Albert Bonniers förlag, Stockholm
- Cederlöf, Charlotta 2002: *Sverige – Finland: en kärlekshistoria*, Tiden, Stockholm
- Elenius, Lars, 1999: ”Förlusten av Finland – ett svenskt trauma” i Raoul Granqvist (red.) *Svenska överord – en bok om gränslöshet och begränsningar*, Brutus Östlings förlag Symposium, Stockholm
- Hakala, Matilda, 2012: ”Den Andre bortom havet – Bilden av den finske mannen i tre verk av rikssvenska författare” (proseminarieuppsats i nordisk litteratur, Helsingfors universitet 2011, opublicerad)
- Kepler, Lars, 2009: *Hypnotisören*. (pocketutgåva) Albert Bonniers förlag, Stockholm
- Koljonen, Johanna, 2011: ”Sådana som finnarna – sådana som jag” i Verghese-Gyllingberg Lelitha (red.) *Så bra svenska du talar – en antologi om finlandssvenskars möten med Sverige*, andra upplagan, Söderströms, Helsingfors
- Kuosmanen, Jari, 2001: *Finnkampen – en studie av finska mäns liv och sociala karriärer i Sverige*, Gidlund, Hedemora
- Ågren, Marja, 2002: ”Vad sägs om finskhet? – stereotypa skildringar av finnar i Sverige” i Magnus Berg et. al (red.) *Etnisk komplexitet: Nordliga länder – kulturvetenskapliga perspektiv*, Etnologiska föreningen i Västsverige, Göteborg

Elektroniska källor:

- Lindberg, Hanna, 2011: ”Sankari Joona Linna on kunnianosoitus ruotsinsuomalaisille” i Sisu-uutiset <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=185>

Om konst som inre världsomvälvning

När jag tänker tillbaka på min gymnasietid, är det de stora konstupplevelserna jag minns tydligast. Tillvaron bestod av musik, litteratur och film som berörde och skakade, det var en ständig jakt på upplevelser som talade till mig och den situation jag just då befann mig i. Genom min passion för 60- och 70-talsmusik kom jag i kontakt med 50-talets beatkultur. Jack Kerouacs *On the road* var en av de romaner som blev en milstolpe, ett svar på det sökande efter existentiell riktning jag då behövde. Dean Moriarty's brinnande längtan efter kontakt med tillvaron och livet, hans otåliga strävan framåt och iväg, det ändlösa sökandet efter någon sorts mening, glöden som ledde honom och den lugna observatören och berättaren Sal Paradise in på en huvudlös liftningsresa tvärs igenom USA, var något jag i högsta grad kunde identifiera mig med som rastlös, rotlös 17-åring i en hemtrakt där jag inte kunde hitta många likasinnade och där varje dag bestod av en hetsig längtan efter något annat. *On the road* var en roman som fick mig att med rodnande kinder om nätterna sitta och fundera och skriva ner citat i min dagbok, antagligen lite på samma sätt som Michel

Ekman gjorde då han i tonåren läste Hermann Hesses *Stäppvargen* och förändrades genom den.

Ekman har en lång bana som kritiker och litteraturforskare bakom sig. När han nu kommer ut med essäsamlingen *Utanför tiden*, tar han steget tillbaka från den primärt analyserande och värderande ansats som i regel präglar kritik och forskning, och greppar efter det som från början var det viktiga: den personliga, omvälvande, konstupplevelsen.

I bokens essäer skriver Ekman om konst- och läsoplevelser som har påverkat honom starkt existentiellt. I "Rohmerska epifanier" behandlas filmregissören Eric Rohmer, vars verk Ekman i mogen ålder upptäckte och blev förförd av. I "Utanför tiden" och "I Brunnsparken" skriver Ekman om sitt poetiska uppvaknande och hur han i naturpoesi av bland andra modernisterna Peter Sandelin och Gunnar Björling hittade en anknytningsyta till sina egna, väldigt starka, naturupplevelser. Ekman skriver om hur böckerna påverkade honom och väver ihop detta med litteraturanalyser och försök till förklaringsmodeller till varför han just då berördes så starkt som han gjorde av ett visst verk.

Sådana försök till förklaringar är förstås alltid efterhandskonstruktioner, men detta gör dem inte mindre intressanta och tankeväckande. Orsaken hittar han i en kombination av innehållsmässiga och kontextuella faktorer: när det gäller exempelvis *Stäppvargen*, som Ekman skriver om i den avslutande essän om tre olika böcker som haft stor inverkan på skribentens liv, nådde den honom mitt i en ungdomskris då han letade efter ett sätt att förhålla sig till världen. Ekman hade med hull och hår gett sig in i den kommunistiska rörelsen, men någon-

&artikel=4851806 (publicerad 24.12.2011). Intervju med författarna bakom pseudonymen Lars Kepler.

Albert Bonniers Förlag: "Poliskommisarie [sic] Joona Linna" i Om Lars Kepler <http://www.larskepler.com/sv/omlarskepler/joonalinna/>

Hufvudstadsbladet, 2011: Tobias Zilliacus fick drömroll i Hypnotisören <http://hbl.fi/kultur/2011-11-11/tobias-zilliacus-fick-dromroll-i-keplers-hypnotisoren> (publicerad 11.11.2011)

stans inom honom fanns en svag känsla av tvivel, en obekvämhets med de kollektivistiska idealen som han i tysthet befarade att till syvende och sist inte passade särskilt väl ihop med hans personlighet. *Stäppvargen*, med sin starkt individualistiska och existentiellt sökande protagonist Harry Haller, kom då som ett brev på posten.

Den genomgående röda tråden i *Utanför tiden*, förutom i essän "Kritiker" där Ekman begrundar kritikeruppdragets betydelse, är en strävan till att lyfta fram denna mest grundläggande orsak till allt konstintresse: de personliga, starka upplevelserna som skakar om hela ens värld, gör en till en annan. Ekman gör en viktig gärning i att påminna läsaren om detta så nödvändiga, själva början och orsaken. För det är sällan det talas om dessa epifanier, även om de flesta säkerligen har upplevt en och annan, om inte via litteraturen, så genom musik eller film.

Ekman's hypotes är att det krävs en krissituation för att göra en mottaglig för existentiella konstupplevelser, och ungdomen är ju som bekant en enda lång kris för de flesta. Är det kanske på grund av skamkänslor för ungdomens passionerade känslostormar som man låter bli att tala om stora läsupplevelser? Och har kanske bristen av sådana upplevelser i vuxenlivet att göra med att man med tilltagande ålder allt mer vill beskydda sig själv från sådant som kan uppröra? Jag tror inte att jag är den enda som tvekar både en och två gånger innan jag ser en film eller läser en bok som bedöms som väldigt tragisk och tung. I denna dag har jag inte sett Lars von Triers film *Dancer in the Dark*, eftersom varenda en som ser den inte kan sluta tala om hur det gråtits i biosalongen. Som yngre var det dock precis dessa upprivande konstupplevelser jag letade efter; mamma stod åtskilliga gånger och skakade på huvudet i oförståelse när jag gång på gång bänkade mig fram-

för Pink Floyd-filmen *The Wall* och lät mig svepas iväg av de starka ångestkänslor den framkallade.

Om roten till sitt poesiintresse skriver Ekman, apropå sitt tidiga förkastande av experimentell poesi: "Jag ville inte läsa poesi om poesi, jag ville komma på hur jag skulle existera i världen" (s. 82). Senare lärde sig dock Ekman att uppskatta metapoesins betydelse, likaså litteraturens materiella och språkliga aspekter. Men i grunden fanns behovet av en konst som i första hand talade till hjärtat.

Ekman's essäer är njutbara och intressanta; ämnet är också av en sådan karaktär att det automatiskt blir personligt, både för skribenten och för den som läser, identifikationsfaktorn torde vara hög för den som i konsten sökt upplevelser större än livet. *Utanför tiden* är en viktig bok eftersom den påminner oss om något som vi lätt glömmer: att konst i grunden inte är "intresselöst betraktande", inte heller endast något att rationellt analysera, utan en kraft med en ständig underliggande potential till existentiella världsomvälvningar. Måhända är det inte många gånger i livet man får vara med om en epifani, men bara en enda sådan kan leda intresset vidare, och så småningom öppna ens sinnen för ett verks struktur och form, språkets betydelse, funktion och dess olika klangbottnar. Förhållandet mellan epifani och allmänt konstintresse kan kanske liknas vid förälskelse och kärlek: den förra vräker omkull en, ställer tillvaron i fullständig obalans, men sår samtidigt fröet till en djupare fascination, ett intresse och en uppskattning som sedermera kan leda in på en bana som Ekman's.

YASMIN NYQVIST

Ekman, Michel 2012: *Bortom tiden. Självbiografiska essäer*. Schildts: Helsingfors

E som i epifani

Michel Ekman talar mycket om epifani i sina självbiografiska memoarer *Utanför tiden*. Själva titeln är synonym med begreppet. Det handlar om litteratur, film och musik ... konstupplevelser som försätter läsaren-tittaren-åhöraren i ett hoppfullt och vibrerande tillstånd som kunde kallas nåd.

Mitt uppslagsverk är denna gång inte Wikipedia utan *Nationalencyklopedin* från 1991 (då Europa nyligen genomgått ett fredligt skalv och kartorna ändrades så att uppslagsverket var gammalt redan då det kom ut). Boken anför grekiskans *epipha'neia* som ursprung: "en religionsvetenskaplig term för en plötslig gudomlig upplevelse". Vidare sägs att "[Epifani] har fått litterär betydelse genom James Joyce, hos vilken det är centralt i hans estetik kring tingets utstrålning [...] det plötsliga blottläggandet av tingens innersta hemlighet".

Vi lever sedan minst ett sekel i en avkristnad tid då gudomliga böcker, filmer, musik och andra droger blivit religionssubstitut, andliga vattenhål, likt naturvandring, bergsklättring, resor till atoller och Thailand, eftermiddagar med Strömsö-gänget, partyn, vintage, vinterlekar och sommarfester...

Vi lever i en tid då klosterlivet i Valamo hotas av marknadsnissar som blandar bark i brödet, parallellt med att munkmännen på Athos blivit kapitalplacera-re. En tid då Europa efter domedagsbasunernas bröl nyligen igen liksom drar efter andan inför nästa akut-anfall. ... Vi lever alltså i en helt vanlig ogudaktig tid, som är hätsk och ljummen samtidig. Inget under att vi längtar efter upplevelser som visar var urverkets timvisare står. Inget under att vi tyr oss till det närmaste man kommer underverk i vår tid – *feeling* och fördjupning, inte Guggenheim!

Ekman blir på gamla dar ett hängivet Rohmer-fan, han slukar den Pascal-beundrande fransmannens filmer, som snarare beskriver små steg än stora kliv i unga mänskors liv: hur långt befinner vi oss inte från Tarkovskijs lyriska ryskallvarlighet. Ändå är grunden densamma, med Tranströmers ord (citerade av Ek-

man): "Så mycket vi måste lita på för att leva vår dagliga dag..."

Det är berörande att läsa om hur det ur ett hämmat knippe ung astmatisk man växer fram en socialare individ, som med tilltagande proffsighet snart lirar på kulturparnassen och i debatten. I en stuga på landet uppenbaras för honom naturens och poesins värld. Insikten: att "man kunde vara som jag men ändå träda i förbindelse med omvärlden".

Det är också intressant att ta del av Ekmans omläsning av viktiga böcker. Hesses *Stäppvargen* blev en bro bort från studentkommunismen, Tolstojs *Krig och fred* trösten vid faderns dödsbädd (en tystlåten far i ett hem där man aldrig grälade (!)). Däremellan rymmer Max Frisch som identitetspejlare under en annan svår period ("Jag skilde mig och fann mig plötsligt igen på en madrass i ett tomt rum, levande på fiskpinnar, omgiven av boktravar och temuggar").

Stora konstnärer kan hjälpa till med vårstädningen. De befinner sig nära gudomen, vill jag tro. Åtminstone ibland. Alldeles som alla andra. Werner Aspenström sa: "Vem är inte ett barn och vem är inte professor?" Jag noterar Ekmans vurm för Willy Kyrklund (en epifaniker också för mig, jag drar mig absolut för att kalla honom ateist; men låt gå för agnostiker) och, bland våra modernister, ett svalare intresse för Parland än Björling. För mig är det tvärtom.

En astmatiker till

Harry Martinson kallade som känt biografen för de livsfegas kapell. Undrar om Martin Scorsese känner till uttrycket?

I en intervju i *Le Nouvel Observateurs* decembernummer 2011 berättar Scorsese om biosalongens magi: "Filmen var för mig den idealiska tillflyktsorten. Jag var ett illa lottat barn som led av astma, oförmögen till sport. I New York fanns två lugna platser att besöka: kyrkan och biografen."

Som knatte såg han tillsammans med sin far John Boultings film *Den magiska lådan* (1951) som handlar om William Friese-Greene och andra bortglömda filmpionjärer. Som yngling i New York såg Scorsese år 1956 Georges Méliès *En resa till månen* (1902) och blev begeistrad.

I sin senaste spelfilm *Hugo* återknyter Scorsese till denna känsla. Filmen berättar om hur den ensamme pojken (Asa Butterfield) i en tuff Paris-omgivning blir bekant med den bortglömde och sturske ex-filmaren och numera leksaksförsäljaren Méliès, spelad av Ben Kingsley.

Méliès var de dåtida specialeffekternas man. Nu tar regissören av *Taxi Driver*, *Maffiabroder* och 28 andra långfilmer – plus en rad dokumentärer om bland andra Bob Dylan och George Harrison – i bruk 3D-tekniken för att ge perspektivet djup. Han talar om grunden för filmkonsten – den fortsatta rörelsens magi, möjlig att återskapa med ett enkelt blädderblock – och om sin tidiga *camera obscura*, View-Mastern. Han talar också om vägen från de första filmförelisningarna för en handfull människor i järnvägsvagnar på cirkusen, till dagens digitala hemmateatrar, och undantagsvis, fortfarande, film i jättebiografer för 3000 åskådare till ett bedövande prassel av popcornspåsar.

Scorsese talar om filmrullens försvinnande in i laptoppen. Men det är inte ett totalt försvinnande; ur det digitala flödet görs åtminstone i USA en kopia på celluloid. (Är Kaurismäki ännu trogen filmrullen och Arriflex-kameran?)

”Jag är 68 år”, suckar Scorsese, ”och frågar mig om jag ännu har någonting nytt att ge. Kan jag ännu komma vidare?”

”Mot vad?”, frågar journalisten Francois Forrestier.

”Mot...” Lång tystnad. ”Mot... något som vetter mot religionen. Som hänför sig till min andliga sida. [...] Frågan är hur mycket tid jag har kvar”. (Säger alltså 68-åringen!)

När jag översätter Scorseses ord minns jag att han ju faktiskt också gjort passionsdramat *De sista frestelserna* (under festivalen i Venedig 1988 ryckte polisen ut till häst för att stoppa demonstrationer mot filmen). Jag tyckte om den. Men kanske regissören ändå kom närmare sitt eget uttryck och sin egen pietet i maffia-filmerna.

(Hugo blev ingen upplevelse för mig. Det var den första film sedan Borgbacken jag såg med de lustiga röda 3D-brillorna på mina egna. Inget att upprepa. Jag tänker inte se James Camerons 3D-uppgradering

av Titanic, och hoppas den inte blir ouvertyren till en uppdatering av alla filmer till ”djupformat” på innehållets bekostnad. Vill inte sitta med två par brillor på leffa!)

von Martens hyllning

I ett litet häfte som heter *Jesus – en påminnelse!* tar författaren och prästen Paul von Martens sig an de vardagliga möten som läromästaren, vid sidan av framträdandena utomhus och i tempel, hade med samhällets utstötta – ofta kvinnor. Jesus friar äktenskapsförbryterskan som hotas av stening med de bevingade orden om att den som är fri från synd må kasta första stenen. Vid ett annat möte förlåter han synderskan som tvär hans fötter, samtidigt som han mäter ut några steg till på sin vandring mot Golgata.

Vi möter också den ensamma samariska kvinnan, som inte får besöka brunnen tillsammans med andra kvinnor men som där får möta Jesus... och han pratar med henne, vilket inte ansågs lämpligt för judar (Joh. 4). von Martens fångas av berättelsen, men nämner inte en viktig sak som också kommer fram i episoden, nämligen det radikala budskapet ur Jesu mun att han lika väl kan tillbes ute i det fria som i templet. Enligt till exempel den franske religionshistorikern Philippe Lenoir är det här grunden för kristendomens och för alla religioners andlighet. Eller rättare sagt, borde vara...

En man får också plats i skildringen, som ställvis väcker minnen till liv från småskolans religionstimmar. Det är Sackeus, han som klättrade upp i mulbärsträdet för att få syn på Jesus och som inbjöd honom till sitt hem. Skattmasen, publiken Sackeus var enligt von Martens ”avskydd av alla och mentalt av dem placerad i samma sociala avskrädeshög som synderskorna”.

Här tangerar vi också godhetens innersta kärna, hopplöst tilltufsad i en omöjligt girig värld. von Martens skriver att mötet med Jesus får Sackeus ”ur balans”. Sackeus lovar återgälda alla han lurat fyrdubbel och skänka hälften av det han äger åt de fattiga.

Jag ser Paul von Martens lilla häfte som en hyllning till fadern, ”gatumissionären” Arvid von Martens.

Lyckligtvis predikar sonen inte mycket (det gjorde han inte heller som inspirerande chef vid svenska radion). Volymen innehåller många klassiska scener och dialogsnittar ur vår kristna kanon.

För den urbane läsaren gäller det att ha överseende med trossatserna och deras tolkning. Treenigheten, Gudsmodern, Offerdöden etc. är element i det bygge som den kristna teologin skapat för den synliga världen. För oss sena dagars murvlar och hedningar är historien så blodig att det inte går att säga något säkert om gudarnas ursprung. Vi vet bara att mord i Guds och Allahs med fleras namn varit och är mänsklighetens gissel.

Jag rygger tillbaka för dogmernas ramverk, men gillar förstås de fantasieggande legenderna. Det finns så många av dem, inte minst om en vandringsman lik Jesus. Enligt en legend levde han sina sista år i Kashmir, dog och blev begravd där. Blev alltså inte korsfäst (vilket ju var det vanliga ödet för banditer och uppvigglare på den tiden i de tre monoteistiska religionernas upprinsetrakt).

Jag tycker om tanken att Jesus inte blev korsfäst, bara som tanke, och hisnar inför tanken på vad som skulle ha hänt i historien om den tolkningen blivit rådande (Tomasevangeliet lär sakna korsfästelse, och har väl därför legat i bann).

För mig är religionerna likvärdiga, mytiska, mystiska, chatwinska drömspar, framsprungna ur samma tidlösa källflöde. De vill få oss att stadigare traska vidare i dojorna, till exempel längs Brunnsparkens kajkant en solig dag med utsikt mot havet och Keith Jarretts *Jasmine* i hörlurarna (hans bästa platta på tio år!).

Dåren

En ny äktfinsk ”vandringsroman”, med apokalyptiska epifanier, heter rätt och slätt *Hullu* (”Dåren”, Teos 2012), skriven av teatermannen Juha Hurme. Folk törnar ihop som klossar på boksidorna. En typ heter Hietanen. Han är knasigt hindriven, skalar mandarinerna och mässar. Låt Hietanen, en cyber-Paavo Ruotsalainen, få sista ordet:

”Det finns bara en fråga”, sa Hietanen, ”och den lyder: Vad innebär det att vara människa? Frågan ylades första gången upp i skyn för kanske hundratusen år sedan. Varje generation och varje individ tvingas ställa sig den frågan. Hinduer och muslimer gör det. Varje murare, frimurare, hårfrisörskan, skogshuggare och copywriter gör det. Frågan ställs i boxnings- och diskusringen och när stavhoppssribban darrar. Frågan bestämmer formen och innehållet för all konst. All vetenskap – inklusive kvantfysiken – återförs till denna fråga. Det känsliga örat hör frågan eka i berg- och dalbanans skräckblandade glädjetjut på Borgbacken. Den hörs i den nyföddes skrik likväl som i den döendes rossling.”

TOM ÖSTLING

Ekman, Michel 2012: *Utanför tiden. Självbiografiska essäer*. Schildts: Helsingfors
Hurme, Juha 2012: *Hullu*. Teos: Helsingfors
von Martens, Paul 2011: *Jesus – en påminnelse!*
SLEF-media: Vasa

ETT URVAL ARTIKLAR OCH ETT
KOMPLETT REGISTER ÖVER
INNEHÅLLET I ARGUS OCH NYA
ARGUS SEDAN 1907 HITTAR DU
PÅ NÄTET:
www.kolumbus.fi/nya.argus/Arkiv

En atlas för det nya biblioteket

Det var en gång en rödhårig man, som inte hade ögon eller öron. Hår hade han inte heller, så rödhårig var en sanning med modifikation.

Tala kunde han inte, eftersom han inte hade någon mun. Näsa hade han inte heller.

Han hade inte ens armar eller ben. Någon mage hade han inte heller, och inte någon rygg och ingen ryggrad, och inälvor hade han heller inga. Ingenting hade han! Så det är obegripligt vem vi talar om.

Så det är väl bäst att inte tala om honom mer.

— ”Det blå häftet. Nr 10” av Daniil Charms.
Översättning från ryska av Bengt Jangfeldt.

Tänk er ett stort bibliotek men utan katalog eller klassificering av böckerna. Några böcker skulle det inte heller ha, så ”bibliotek” vore väl snarast en teoretisk beskrivning. Detta är ett bibliotek utan golv eller väggar. Vet vi vilket bibliotek vi talar om?

Den amerikanska professorn R. David Lankes från Syracuse University i New York har gett ut ett stort verk om ett bibliotek som, till skillnad från den rödhårige, faktiskt har något, är något.

Men den metod som David Lankes måste ha använt för att kunna skriva *The Atlas of New Librarianship* är inte helt olik Daniil Charms. Först och främst har han gjort rent hus med alla de artefakter – särskilt bok- och dokumentsamlingarna – som biblioteken brukar innehålla. Ja, och på tal om hus: för Lankes är det knappast heller biblioteksbyggnaderna som gör biblioteken.

Efter denna *reductio ad absurdum* har Lankes sparat noga efter eventuella återstående delar. Slutligen har han tagit itu med att återuppbygga biblioteket med hjälp av vad han då lyckades finna.

Lankes bibliotek saknar nämligen inte ”inälvor” (den rödhårige hade ju inte ens sådana). Biblioteket förutsätts fortfarande ha en professionell personal. Det skulle med andra ord finnas bibliotekarier i biblioteket. Därför vill vi också gärna fortsätta att tala om det.

Tänk er ändå inledningsvis ett bibliotek där allt annat saknas utom bibliotekarierna med sin biblioteksvetenskap. Lankes biblioteksvetenskap kan summeras i följande sats: ”Bibliotekariernas uppdrag består i att förbättra samhället genom att underlätta skapandet av ny kunskap i sina lokalsamhällen”

Denna formel innehåller ett budskap som för mina tankar till planschen med fartyg och båtar i många former och storlekar som hängde i rummet där jag sov som barn. Planschen beskrev sjöfararens väsentligheter. Över det hela trängdes orden NAVIGARE NECESSE EST – VIVERE NON EST NECESSE – sjöfarande måste fortsätta om det så skulle kosta sjöfararen livet.

The Atlas of New Librarianship är en stor och tjock bok. Den är inte lättläst, även om dess prosa ofta liknar utskrifter av det talade ordet. Det är utan tvivel en bok som ger läsaren mycket att tänka på och argumentera om.

Bokens struktur är visserligen tydlig och klar. Den levereras rentav med en karta. Men se upp, det gäller att ha tillräckligt med utrymme omkring sig när man vecklar ut kartan! Den är lika stor som planschen från min barndom som jag nämnde ovan.

Hela atlasen är indelad i sex kapitel i strikt överensstämmelse med dess grundläggande princip. Därtill kommer förord, tackord och inledning, bruksanvisning, efterord och många tillägg, som jag skall återkomma till.

Sålunda handlar ett kapitel om UPPDRAGET, ett annat om KUNSKAPSSKAPANDET, ett tredje om UNDERLÄTTANDET; därefter följer kapitel om LOKALSAMHÄLLENA respektive SAMHÄLLSFÖRBÄTTRINGEN och slutligen ett kapitel om BIBLIOTEKARIERNA.

Lankes kallar kapitlen ”trådar”, vilket jag associerar till spindelnät och nätverk, och till att träda (som när man försiktigt träder ut på okänd mark). Man kommer också att tänka på ett hierarkiskt system av datafiler. För att inte tala om att den medföljande kartan närmast liknar en bläckfisk!

I diskussionerna på nätet efter Lankes besök i Sverige i maj 2011, där han var huvudtalare vid Svensk Biblioteksförnings årliga sammankomst, anmärkte någon att boken lika gärna kunde ha fått heta ”The New Atlas of Librarianship”. Men vari ligger i så fall skillnaden och vilken var då bibliotekariernas föregående atlas ifall detta ska representera den nya?

Biblioteksvetenskapens fem lagar av S.R. Ranganathan, kanhända? Ja, kanske det. Ranganathan höll sig ju också med en helhetssyn på biblioteket och bibliotekariernas uppdrag. Han ansåg (och undervisade), rätta mig om jag har fel, att bibliotekarierna borde befria kunskapen och bidra till att sprida den så vida kring som möjligt. Medan R.D. Lankes som sagt tycker (och lär) att bibliotekariernas mission består i att underlätta, facilitera kunskapsproduktionen. I Lankes bibliotek finns emellertid bara ett gapande hål, där finns ingen kunskap att sprida. Enligt Lankes måste kunskapen ständigt (re)produceras, (åter)ska-pas, skapas på nytt.

Jag tror att Platon hade den här idén om att kunskap skapas eller förlöses genom samtal. Frågar någon efter källan hänvisar jag till den dialog som kallas "Gästabudet" och överhuvudtaget till tanken att föra dialoger för att ta reda på sanningen i ett visst ärende. Men om vi ska gräva i teorierna om konversationen och den såkallade dialektiken, kommer vi snart nog att igen behöva hela bibliotek av böcker och bibliotekarier som håller böckerna i ordning så att vi kan hitta dem eller så att de kan hitta böckerna åt oss.

David Lankes, som är en modern tänkare, hänvisar för sin del till Gordon Pask och dennes kybernetiska samtalsteori.

Tanken att kunskap skapas tillsammans, i konversationer, och följaktligen genom möten, har alltid dragit till sig anhängare. Fast jag minns nog en gammal professor i filosofi vid Helsingfors universitet, som hävdade att kunskap inte alls bör väntas resultera ur möten. Men kanske det bara var hans sätt att klaga på att hans elever höll så många politiska möten istället för att följa hans egna föreläsningar? Själv är jag i alla fall benägen att hålla med professor Lankes och hans medarbetare om samtalets stora betydelse.

Nästan hälften av sidorna (193-406) i bibliotekariernas nya atlas upptas av bihang i form av artiklar och illustrationer i alfabetisk ordning. Medan jag läste här och där bland dessa funderade jag mycket på varför Lankes har valt att kalla dem "överenskommelser" (*agreements*), eftersom jag verkligen inte kan hålla med om allt som står i dem. Men småningom kom jag fram till en försonande lösning på problemet: ifrå-gavarande "avtal" bör naturligtvis anses vara tillfäl-

liga. Något i stil med Wikimedia, kanske. Eller, för att ta ett annat exempel: de diplomatiska överenskommelserna mellan regeringar och stater. Som alla vet är ju också regeringarna och deras *agreements* av övergående natur.

* * *

Nu till vad som faktiskt sägs i boken. En sak som jag personligen värdesätter högt är Lankes utsaga att bibliotekarier bör vara aktivister och radikaler. "Vissa människor i den akademiska världen tycker att kunskap är någonting kallt, en opartisk granskning av fakta och begränsningar. Men kunskapen är allt annat än kall och fri från känslor", skriver Lankes. Med detta credo står eller faller den nya biblioteksvetenskapen. I detta avseende skiljer sig den nya biblioteksvetenskapen dock knappast från den gamla.

Att vara radikal innebär att omplantera trädet (med rötterna) vilket i detta fall innebär att bekräfta bibliotekets sociala och politiska dimension i internetåldern.

För läsare utanför USA kan noteras, att *The Atlas of New Librarianship* är en inspirerande vägledning till specifikt amerikanska tänkesätt beträffande social mobilisering och organisering som tar sikte på social förnyelse och förbättring på lokalplanet. Här finns fortfarande positiva lärdomar att hämta av amerikanerna, i motsats till deras ovisa och skrämmande utrikespolitik. Jag tvivlar på att bibliotekarier och forskare från något europeiskt land skulle ha kunnat åstadkomma något så djärvt och, ja, radikalt, som denna biblioteksatlas av David Lankes och hans kolleger och studenter. Allteftersom den finansiella, politiska och ekologiska krisen djupnar blir det dock nödvändigt att också här i Gamla Världen erinra sig Bertolt Brechts devis: "*Man muss so radikal sein wie die Wirklichkeit*" – man måste vara lika radikal som verkligheten.

Atlasens reduktionism kan vändas mot den. Går det faktiskt att destillera essensen ur bibliotekariernas uppdrag till en enda mening ("att förbättra samhället genom att underlätta skapandet av ny kunskap i sina lokalsamfund")? Ändå kan det vara nödvändigt att göra så i en viss situation. Bibliotekarierna är (som

alla andra) tvungna att fokusera på vad som är viktigast just nu. Vem vill förneka att biblioteket (liksom de flesta av våra institutioner) befinner sig i djup kris? Allt fast och beständigt förflyktigas, skrev Marx och Engels. Är inte e-böckerna med sin öppna åtkomst och sina öppna data ett bestickande exempel? I denna svåra situation är det gott att finna några "trådar" att gripa tag i. Livlinor.

* * *

Som jag redan påpekat, skulle jag vilja rekommendera att vi tacksamt fattar tag i denna livboj från Lankes och hans besättning på New York Syracuse University. Men om och när bojen hjälper oss att nå stranden, vad ska vi göra sedan? När vi åter nått *terra firma* med vår karta återstår fortfarande att avgöra i vilken riktning vi ska börja gå.

Jag sökte efter ett svar på denna fråga och fann... Norman Cousins. Eftersom jag inte kommer från den engelskspråkiga delen av världen hade jag knappt hört talas om den här mannen förut. Atlasen innehåller följande Norman Cousins-citat:

Biblioteket är inte en helgedom för bokdyrkan. Det är inte ett tempel där läskunnighetens rörelse måste brännas eller där man bör uttrycka sin hängivenhet för boken i ritualer. Ett bibliotek bör, för att använda Sokrates berömda metafor, vara en idéernas förlösningssal. (s.15.)

Även om detta bara är ett mer poetiskt påpekande om vad ett bibliotek borde vara var det nog för att väcka min nyfikenhet. Jag tog med andra ord reda på lite mer om Norman Cousins och beställde en av hans böcker, som har den talande titeln *Den moderna människans föråldrad*.

Norman Cousins skrev denna essä i augusti 1945, strax efter atombombexplosionerna över Hiroshima och Nagasaki. Hans reflektioner kring den nya situationen var inte olika Albert Camus, Mohandas Gandhis eller Albert Einsteins. Däremot liknade de inte vad Harry Truman, Josef Stalin, Winston Churchill och Charles de Gaulle sade vid den tidpunkten och i synnerhet skilde de sig från vad de senare nämnda personerna gjorde på den tiden. (Observera också

skillnaden mellan vad Obama har sagt och vad Obama har gjort.)

Men, för att fortsätta med bokrecensionen: bör bibliotekarier begränsa sig till att underlätta skapandet av kunskap i sina lokalsamhällen? Kunde inte biblioteket också bli barnmorska till det aktiva fredsskapandet i världen som Norman Cousins önskade, och således bidra till avskaffandet av massförstörelsevapnen?

Såvitt jag kan se står det ingenting i *The Atlas of New Librarianship*, som uttryckligen förbjuder en sådan tolkning. Nej, denna nya atlas kan säkert vara ett mycket användbart verktyg i vår kamp för att bygga bibliotek för folket. Men bara under förutsättning att vi också anlägger ett progressivt internationellt perspektiv.

Lankes frågar: "Är biblioteket, för att sätta detta i ett politiskt sammanhang, en institution för folket eller av folket?" (s.66). Uppenbarligen är han själv av den uppfattningen att biblioteket borde vara av folket. Följaktligen menar han att vi alla borde uppfatta oss själva som medlemmar av biblioteket och att bibliotekarierna också borde behandla oss därefter. Inte som kunder, inte som användare, utan som medlemmar!

Detta är en viktig poäng och jag håller med Lankes. Mot invändningen att bibliotek enbart bör uppfattas som service, och att bibliotekarierna bör behandla oss andra enbart som användare och mottagare av deras tjänster, kan anföras att biblioteket mycket väl kan anses vara både en tjänst (med sina användare) och en organisation (med sina medlemmar).

Rättssystemet är ett parallellfall. Det förser oss med en tjänst, som i sin helhet kallas "rättsstaten" (inklusive rättsvärderna, domstolarnas tjänster, med mera), men denna tjänst är samtidigt en organisation i vilken vi är medborgare, det vill säga medlemmar.

Naturligtvis händer det att bibliotek eller domstolar inte alltid beter sig som om de var av folket. Men så har vi trots allt rätt att vänta oss att de ska bete sig.

MIKAEL BÖÖK

Lankes, David R. 2011: *The Atlas of New Librarianship*. MIT Press: Cambridge, Massachusetts

President Hollandes vilda ungdom

Frankrikes nyvalda president François Hollande framställdes i valkampanjen som ett "Mr. Normal"-alternativ till den bestyrssamma Sarkozy. Socialistledaren Hollande var ännu för ett år sen varken känd eller tipspad, men det var alltså före kollegans, den tilltänkta presidentkandidaten Dominique Strauss-Kahns skandaler.

En annorlunda bakgrund till bland andra Hollande gav TV-dramat *L'école du pouvoir* ("Maktens skola") från 2009, som Sveriges TV påpassligt repriserade (under titeln *Elitklassen*) lagom till den avgörande valomgången den 6 maj. (Serien har tidigare visats i åtminstone *arte*, *Canal+*, *Tv5Monde* och *SVT*.)

I centrum för storyn står fem ungdomar som antas vid den franska elithögskolan *École nationale d'administration* (ENA) 1977. I verkligheten hörde Hollande till de här porträtterade vänstersinnade inom årsklass "Voltaire" tillsammans med Ségolène Royal, senare minister och presidentkandidat 2007. Kurskamrat på högerkanten var Dominique de Villepin, statsminister 2005–07.

Vid ENA möttes alltså Royal och Hollande, fick senare fyra barn och levde länge ogifta tillsammans – officiellt i 30 år, fram till Royals nederlag mot Sarkozy 2007 då hon fick 47 % av rösterna.

Den fyrdelade miniserien i regi av Raoul Peck täcker fem dramatiska år i fransk politik. Metoden är faktabaserad fiktion, som underlag har man intervjuat en rad tidigare "énarques" – givetvis anonymt.

Filmen handlar om ungdom, begåvning, ideal; karriär och konkurrens à la *Expedition Robinson*; politik, taktikspel och svek, också i privatliv och kärlek. Och även om frestelsen förstås är stor att läsa filmen som nyckelroman, så stämmer de fem huvudpersonernas elitelevernas sociala bakgrund inte riktigt med vad vi vet om de verkliga Hollande, Royal, de Villepin. Skolans rektor gör vid terminsöppningen stort nummer av att Mathieu, en av eleverna, har arbetarbakgrund – kantänka ett bevis för att skolans meritokratiska ideal från grundandet 1945 under de Gaulle uppfylls, att

alla har chansen. Filmens Mathieu kunde ha drag av Hollande, men Hollandes far var i verkligheten läkare. Då liknar filmens Caroline mera verklighetens Ségolène, till exempel detaljen med en oväntad första seger i ett lokalval som ung, handplockad Middelhavskandidat.

Om personporträtten är en smula omgjorda så tror man ändå gärna på den tidsbild som förmedlas, liksom man tror på grundproblematiken kring mål och medel, ideal och kompromiss, revolution "nu", "senare", kanske "för sent".

ENA-årskurs 1977 framställs som "besvärlig", det knakar i institutionen när de ifrågasätter skolans traditioner – som att två syskon på samma årskurs inte kan få samma vitsord och att det är kvinnan som i så fall ska få det lägre. Rektorn för i ett privat samtal med systemen ett märkligt resonemang om hur man satsar på hingsten i kapplöpningar – hon replikerar: "Så om det här hade varit Indien så hade Ni strypt mig, av samma orsak?".

Både regeln och dialogen är så märkliga att de måste vara sanna, känns det som.

För de här 1970-talsvänsterungdomarna med slips och byråkratiskt ansikte blir François Mitterrands och socialisternas valseger 1981 den avgörande vändpunkten: en oväntad slump har placerat dem i precis rätt läge för att rekordsnabbt avancera i en statsapparat som nu mer eller mindre revolutionärt byts ut. 1981 är det plötsligt en merit att under ENA-tiden ha varit en bråkstake, att ha protesterat mot de auktoritära systemen.

En gyllene chans att få omsätta sina ideal i verkligheten, kan det tyckas. Mitterrand-eran öppnar också storstilat med nationalisering av storföretag och djärva sociala reformer. Samtidigt faller börsen, kapitalet flyr, högern mobiliserar. Efter några år slås bromsarna på i panik, stora reformer rivs upp, regeringen ombildas, den här gången utan kommunister. Det som finns kvar av idealism hos filmens gäng av unga "enarker" sätts på allt hårdare prov när de förväntas försvara en allt mera pragmatisk, ofta direkt svekfull politik. Karaktärerna sällas i stålbadet, någon sväljer och glider vidare – "tar sitt ansvar", någon annan gör detsamma men under svåra inre konflikter

och självförakt; en tredje och fjärde får definitivt nog och säger upp sig från toppjobben vid ministeriet. Den femte, högermannen, passar under vänsterregimen på att avancera i finansvärlden och åker som en raket tillbaka in i statsförvaltningen när den politiska vinden på nytt vänder. Så som de framställs i filmen, håller ändå många av vänskapsbanden för politikens och karriärernas slänggunga. Litet som mellan frontkompisar.

Intrasslat i maktens nätverk löper alltså vänskapernas nätverk, förälskelserna, privatlivet, där andra maktspel pågår. Stereotyper som "strebern" eller "idealisten" luckras upp genom överlagringarna; även om filmen på många sätt är kritisk, för att inte säga tendentiös, är personerna levande. Drag av såpopera finns närmast i några sängkammerscener som man som tittare, överraskande nog, sitter och vill hålla korta: "hallå där, tillbaka nu till politiken!". De fem unga skådisarna i de centrala rollerna imponerar: att spela superskarp och ambitiös är inte nödvändigtvis lätt, trots att man får intelligenta repliker med manuskriptet. Här är vi långt från de amerikanska filmernas värld där bara det att någon känner till namnen Freud eller Bergman räcker som signal för att den ska ses som ett "geni".

Filmens stora båge handlar om desillusion: pengar, makten, systemet krossar revoltförsöken, också de som kommer inifrån systemet. Men de politiskt kanske intressantaste scenerna serveras genast i öppningsavsnittet när de unga ENArkerna åker ut till sina första praktikplatser. Där, i Giscard d'Estaings administration, krockar de genast med avgrundsdykt maktmissbruk och korruption, tjänstemän som lyfter lön utan att vara på jobbet, fransk uranbrytning i Gabon för hemlig export till Iran, statsstödd paramilitär maffia på Korsika. I

Karriär för revolt? Robinson Stévenin i nyaktuell-franska TV-serien "L'École du pouvoir"

den sistnämnda berättelseträden våldtar tre maskerade män praktikanttjejen för att hon börjat kolla upp deras verksamhet. När hon vill polisanmäla saken tvingar skolan henne att låta bli, hotar: "ENA tycker inte om skandaler". Det är samma tjej som vid intagningsprovet har använt ordet "fallokрати" inför en enkönat manlig uttagningsnämnd.

En rad dramatiska ämnen alltså, som alla hade varit värda uppföljning: vad hände sen? Betydde Mitterrands och vänsterns seger 1981 någon skillnad? Inte åtminstone om man ska döma av regimen sänkning av Greenpeace-fartyget Rainbow Warrior, som flimrar förbi i en TV-ruta. Filmerna ger inte mycket hopp för den "revolt inifrån" som vänsterungdomarna drömer om i sina dräktjackor och kavajer: "Först måste vi nå positioner, sen...". Nu har en av dem i alla fall i verkligheten avancerat till president, och Hollandes första tal vid utnämningen i Élysée-palatset innehöll faktiskt ett par ordvändningar mot privilegier och för social rättvisa, som stack fram ur det ceremoniella.

Något försök till skarp kursändring à la Mitterrand 1981 kan man inte vänta sig i dagens ekonomiskt trängda läge, men en insikt som *L'école du pouvoir* förmedlar är att det tidiga 1980-talet, med sina stora förhoppningar och djupa besvikelser, kanske lever i den mentala genbanken hos dagens makthavare.

En tidig seminariescen i filmen, där ungdomarna diskuterar Valutafonden och Världsbanken, känns som en nyckel: en del av dem har gått på den officiella versionen om stöd och hjälp, andra visar på fakta om hur systemen ständigt ökar u-ländernas skuldbörda till Väst. Scenen känns aktuell också i ett Europa som idag skapar nya skuldsatta "u-länder" inom euron.

TRYGVE SÖDERLING

